

3-4/2018

NÁRODNÁ OSVETA

ČASOPIS PRE ROZVOJ MIESTNEJ KULTÚRY A ZÁUJMOVEJ ČINNOSTI

100 rokov Československa

1/2014

2/2014

3/2014

4/2014

1/2015

2/2015

3/2015

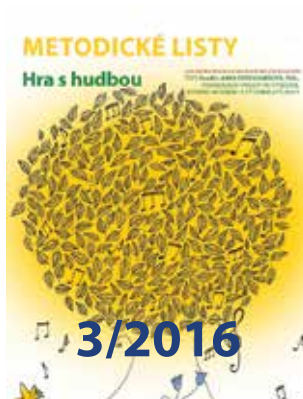
4/2015

1/2016

2/2016

3/2016

4/2016

1/2017

2/2017

3/2017

4/2017

1/2018

2/2018

3-4/2018

1/2019

OBSAH – 3-4/2018

Obrázok na titulke: Prvé známky nového štátu mali označenie POŠTA ČESKO-SLOVENSKÁ a POŠTA ČESKOSLOVENSKÁ. Na titulnej strane je známka so znakmi všetkých súčastí nového štátu, ktorá platila do roku 1939. Filatelisti považujú za oficiálny dátum začatia tlače, predaja a používania vlastných československých známok 18. december 1918, keď vyšla známka, ktorej autorom bol Alfons Mucha.

rozhovor

4

V roku 2019 sa Vyšehradský fond zameria na rok 1989

Na projekty, ktorých cieľom je mapovanie a zviditeľňovanie spoločného kultúrneho dedičstva, je Medzinárodný vyšehradský fond ako stvorený. Tvrdí to nový riaditeľ fondu Andor Ferenc Dávid. Jeho slová potvrdzuje aj fakt, že 40 percent z celkovej sumy 80 miliónov eur, ktoré fond za 18 rokov svojej činnosti rozdelil, išlo práve na projekty z oblasti umenia a kultúry.

100 rokov Československa

10

Zlaté časy národnej osvety

Zrodom prvej Československej republiky 28. októbra 1918 sa Slovákom a Čechom naplnila túžba po slobode a vlastnom štáte. Slovensku to okrem iného prinieslo aj dovtedy nebyvalý rozmach kultúry a vzdelanosti. Pre osvetovú činnosť na území Slovenska znamenala prvá Československá republika (1918 – 1938) po všetkých stránkach zásadný a bezprecedentný zlom.

metodické listy

19

Tvorivé písanie**Niekoľko námetov, úloh a nápadov na tvorivé písanie**

Na tvorivé písanie existuje mnoho názorov a ešte viac zaručených postupov v mnohých múdрых knihách. Každý môže byť pravdivý, ktorýkoľvek môže mať blahodarný vplyv na aktiváciu a tvorivosť budúceho úspešného autora. Tvorivý proces je najefektívnejší, ak sa pracuje pod dohľadom skúsenejšieho lektora, respektíve autora. My však ponúkame úlohy pre autora, ktorý pracuje sám.

tradície

32

Učme sa od vrchárov, ako prežiť

Všeobecným trendom posledných desaťročí je opúšťanie horskej krajiny a migrácia obyvateľstva do industriálnych centier. Vytrácajú sa tak nasledovaniahodné príklady dlhodobého prispôsobovania kultúry a spôsobu života prírodnému prostrediu, ktoré sú jednou z podmienkou globálnej udržateľnosti.

súťaž

42

Slovenská kronika 2018

Desať kroník a 14 monografií si odnieslo ocenenie zo slávnostného vyhodnotenia 10. ročníka celoštátnej súťaže Slovenská kronika, ktorej hlavným organizátorom je Národné osvetové centrum.

metodika

43

Kroniky a ich význam v spoločnosti

Viesť obecnú kroniku správne nie je také jednoduché, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Pre obce a kronikárov sme preto pripravili nasledujúci prehľad základných kritérií, ktoré by podľa zákona mali obecné kroniky spĺňať.

45

Obecná história je rovnako dôležitá ako národná

Obecná monografia je dokumentárnym dielom zachytávajúcím vývoj života v danej lokalite. Poskytuje obraz o dobe, jeho kvalita však závisí aj od úrovne vedomostí autora monografie a procesu jej prípravy.

NÁRODNÁ
OSVETA

Doteraz sme rúcali, teraz ideme stavať. Týmto slovami okomentoval Vavro Šrobár, jeden zo signátorov Proklamácie Národného výboru československého o samostatnosti československého štátu, vznik Československa.

Význam toho, čo sa stalo 28. októbra 1918, hodnotil Vavro Šrobár takto: „Splnila sa dávna túžba národa v miere nečakanej... Dnes máme slobodu národa, o ktorej spievali naši básnici a za ktorú krvácali dobrovoľníci roku 1848, dnes máme zaistené práva slovenčiny, za ktoré bojoval náš ľud pri každých voľbách, dnes máme všeobecné právo hlasovania, ktoré dáva nám možnosť vyvolať za zástupcu toho, kto požíva našej dôvery. Máme štát slobodný, demokratický a republikánsky, v ktorom ľud rozhoduje a riadi svoje záležitosti.“

Dnes, po sto rokoch, na spoločný štát Čechov a Slovákov už len spomíname a tento rok aj o čosi viac bilancujeme. To by sme však mali robiť častejšie. A nielen vtedy, keď sa to z titulu jubilea patrí. Napríklad aj preto, aby sme vedeli, že ak by nebolo 28. októbra 1918, nebolo by 30. dňa toho istého mesiaca v roku 2018 čo oslavovať. Bol to totiž 28. október, keď „štát československý vstúpil v radu samostatných svobodných kultúrnych štátů světa. Národní výbor, nadaný důvěrou veškerého lidu československého, přejal jako jediný a oprávněný a odpovědný činitel do rukou správu svého státu. Lide československý! Vše, co podnikáš, podnikáš od tohoto okamžiku jako nový svobodný člen velké rodiny samostatných, svobodných národů“.

Redakcia

Národná osveta – štvrťročník pre rozvoj miestnej kultúry a záujmovej činnosti. Číslo 3-4/2018. Ročník XXVIII. **Vydáva:** Národné osvetové centrum. **Adresa redakcie:** Národná osveta, Námestie SNP 12, 821 34 Bratislava 1, Slovenská republika. **Kontakty:** e-mail redakcie: narodnaosveta@nocka.sk, telefón: 02 / 20 471 221. Šéfredaktorka: Zuzana Račková, zuzana.rackova@nocka.sk. Jazyková úprava: Katarína Vrablicová, katarina.vrablicova@nocka.sk. Grafické spracovanie: Pavol Rapoš. Tlač: J+K, s. r. o., Nemšová. Celoročné predplatné 15 eur. Cena jedného čísla: 5 eur. Index časopisu Národná osveta: 48449. ISSN 1335-4515, EV: 3056/09, IČO: 00164615. **Redakciou nevyžiadané rukopisy a obrazové prílohy sa nevracajú.** Vyšlo: november 2018.

V roku 2019 sa Vyšehradský

.....
PRIPRAVILA: ZUZANA RAČKOVÁ ■ FOTO: JOZEF JANČA, NOC

Na projekty, ktorých cieľom je mapovanie a zviditeľňovanie spoločného kultúrneho dedičstva, je Medzinárodný vyšehradský fond ako stvorený. Tvrdí to nový riaditeľ fondu, ktorým sa prednedávnom stal zástupca Maďarska Andor Ferenc Dávid. Jeho slová potvrdzuje aj fakt, že 40 percent z celkovej sumy 80 miliónov eur, ktoré fond za 18 rokov svojej činnosti rozdelil, išlo práve na projekty z oblasti umenia a kultúry. Aké budú tematické priority pre najnovšie výzvy, ale aj o celkovom fungovaní fondu a jeho zámeroch do budúcnosti hovorí Andor Ferenc Dávid.

Hoci je množstvo organizácií a jednotlivcov, ktoré granty poskytované Medzinárodným vyšehradským fondom už využili, ešte stále je veľa takých, ktorí o ňom nemajú dostatok informácií. Ako by ste im stručne vysvetlili, aké granty fond poskytuje a kto sú oprávnení žiadatelia?

O granty poskytované Vyšehradským fondom sa môže uchádzať akákoľvek organizácia, ktorá nie je plne financovaná zo štátneho rozpočtu. Stačí podať prihlášku v jednej z troch pravidelných výziev, ktoré zverejňujeme každé štyri mesiace – na začiatku februára, júna a októbra. Prihláška sa podáva elektronicky a musí byť vyplnená v angličtine. Formulár nie je dlhý, a ak má žiadateľ jasno v tom, čo by chcel spolu s projektovými partnermi z ďalších krajín V4 dosiahnuť, vyplnenie prihlášky trvá asi hodinu.

Pokiaľ ide o grantové programy, máme v podstate jediný nástroj – vyšehradské granty (Visegrad Grants/Visegrad + Grants/Strategic Grants). Dá sa z nich podporiť akýkoľvek nápad na spoluprácu, ktorý je v súlade s našimi cieľmi podporovať výmenu myšlienok a rozvoj kontaktov medzi organizáciami a občanmi v regióne V4. O podporu z programu Visegrad + Grants sa môžu uchádzať projekty, ktoré majú nadregionálny presah alebo sa priamo zameriavajú na susedné regióny – západný Balkán alebo na tzv. región Východného partnerstva, kam patria krajiny, ktoré

nie sú členmi Európskej únie a ležia na našej východnej, južnej, resp. juhovýchodnej hranici. A potom máme ešte vyšehradské strategické granty (Strategic Grants), ktoré sú určené na podporu dlhodobejších, dvojročných a trojročných projektov, zameraných na ročné strategické priority Vyšehradskej skupiny.

Kolko peňazí fond počas svojej existencie rozdelil? Aký je pomer pridelených prostriedkov pre žiadateľov z jednotlivých členských štátov V4?

Za 18 rokov svojej existencie fond rozdelil prostriedky vo výške presahujúcej 80 miliónov eur. Pri prideľovaní grantov platí pravidlo proporcionality, čo znamená, že sa snažíme o rovnomernú distribúciu prostriedkov fondu. Vďaka tomu do všetkých 4 štátov V4 smerovala približne rovnaká podpora, a to na úrovni 20 % z celkovej sumy, ktorú fond spravoval. Zvyšných 20 miliónov bolo rozdelených medzi ostatné krajiny, ale vzhľadom na naše priority mimo regiónu V4 granty v prevažnej miere smerovali a smerujú do štátov západného Balkánu a Východného partnerstva.

Na aký typ projektov bolo pridelených najviac prostriedkov?

Najžiadanejšou oblasťou je dlhodobá oblasť kultúry a umenia – až takmer 40 % všetkých podporených projektov súvisí s kultúrnou spoluprácou,

rôznymi umeleckými činnosťami alebo s rozvojom regionálnej kultúrnej identity. Do tejto oblasti spadajú rôzne umelecké festivaly, workshopy, prednášky, výstavy a letné školy. Všeobecne sa dá povedať, že ide o projekty, ktorých cieľom je mapovanie a zviditeľnenie spoločného kultúrneho dedičstva alebo podpora cezhraničnej spolupráce a porozumenia prostredníctvom dialógu, na čo sú kultúrne projekty ako stvorené.

Aké sú programové priority na najbližšie obdobie?

Zameriame sa na niekoľko dôležitých výročí, ktoré sú spoločné pre celý región, a to predovšetkým na 30. výročie udalostí roku 1989, ktoré viedli k pádu komunistického režimu. V každej krajine regiónu bol tento rok zlomový pre jej ďalší vývoj a zároveň je to rok, ktorý bol kľúčový pre smerovanie celého regiónu. Práve kontakty disidentov v období pred rokom 1989 položili základy modernej vyšehradskej spolupráce. Aj prvé ciele spolupráce krajín V4 preto súviseli s týmto dátumom – šlo o to, spojiť sily v snahe zbaviť sa čo najskôr dedičstva totalitného režimu a spoločne sa usilovať o návrat do demokratickej Európy. Vstup do Európskej únie v roku 2004 bol vyvrcholením snáh, ktoré udalosti roku 1989 umožnili. Myslím si preto, že je dôležité si tieto udalosti pripomínať a dozvedieť sa viac o dejoch, ktoré prebiehali v jednotlivých krajinách.

fond zameria na rok 1989

Kto je súčasný riaditeľ Medzinárodného vyšehradského fondu

Andor Ferenc Dávid sa narodil v roku 1979. Hovorí po maďarsky, anglicky, taliansky, slovinsky a srbochorvátsky. Vysokoškolské štúdium absolvoval na Fakulte sociálnych vied Univerzity v Ľubľane, postgraduálne štúdium zamerané na obchodnú a ekonomickú diplomaciu ukončil na budapeštianskej Univerzite reformovanej cirkvi Gáspára Károliho. Počas svojej profesionálnej kariéry pôsobil na ministerstve zahraničných vecí Maďarskej republiky (2006 – 2009 a 2012 – 2014), na veľvyslanectvách v Čiernej Hore (2009 – 2011), Kosove (2011 – 2012) a Slovinsku (2014 – 2018). K jeho koníčkom patria tenis, horské bicyklovanie, jazda na koni a plachtenie.

Projekty, ktoré sa tejto dôležitej téme budú venovať, či už pôjde o diskusie, výstavy, alebo kultúrne podujatia s týmto zameraním, budú v najbližšom období veľmi žiaduce.

Webová stránka fondu je prístupná len v angličtine. Neuvažovali ste o tom, že by ste urobili aj jej mutácie v národných jazykoch?

Takéto úvahy sa periodicky opakujú, ale nemáme to v pláne. Jazykom vyšehradskej spolupráce je angličtina, a to hlavne preto, že s národnými jazykmi sa uzatvárame do hraníc, ktoré sa naopak snažíme vyšehradskou spoluprácou búrať. Podstatou projektov, ktoré podporuje Vyšehradský fond, je výmena myšlienok a mobilita občanov naprieč regiónom a medzinárodný charakter takýchto aktivít si vyžaduje spoločný komunikačný jazyk. Napriek tomu si ale nemyslím, že angličtina je prekážkou pre akúkoľvek organizáciu, ktorá má dobrý nápad a chcela by žiadať o podporu z fondu. Pravidelne vo všetkých štátoch V4 organizujeme informačné semináre, ktoré vedieme v národných jazykoch, a aj konzultácie projektov sú možné v národnom jazyku, keďže medzi zamestnancami Vyšehradského fondu majú všetky štáty V4 svoje zastúpenie.

Aké programy sú určené pre oblasť kultúry a aký je o ne záujem? Koľko umelcov celkovo a koľko zo Slovenska sa už zúčastnilo na rezidenčných programoch? Sú tieto programy prístupné aj pre neprofesionálnych umelcov?

Okrem už spomínaných grantových programov, ktoré podporujú medzinárodné kultúrne projekty, je našim ďalším nástrojom podpory umenia a kultúry program umeleckých rezidencií, ktorý vznikol v roku 2007 a odvtedy sa rozšíril prakticky na všetky formy umenia. Prostredníctvom trojmesačných rezidenčných pobytov v krajinách V4 podporujeme vizuálnych umelcov, dizajnérov, hudobníkov, skladateľov,

spisovateľov či prekladateľov, divadelníkov, tanečníkov, ale aj experimentálnych a konceptuálnych umelcov. Hoci sa podmienky a možnosti našich rezidencií pre jednotlivé formy umenia líšia, ich spoločným menovateľom je, že dávajú umelcom z regiónu priestor tvoriť a vyjadrovať sa k daniu prostredníctvom súčasného umenia.

Akých chýb sa žiadatelia pri podávaní projektov najčastejšie dopúšťajú a aké praktické rady by ste im dali, aby mali čo najväčšiu šancu získať podporu z Medzinárodného vyšehradského fondu?

Veľmi častou chybou, s ktorou sa pri hodnotení projektov stretávame, je, že žiadatelia podcenia ich regionálny rozmer. Vždy posudzujeme regionálnu pridanú hodnotu projektu z hľadiska spolupráce projektových partnerov a toho, ako regionálna spolupráca prispieva k dosiahnutiu cieľov projektu. Pozeráme sa aj na geografický rozsah projektových aktivít a na to, do akej miery projekt rozvíja regionálnu spoluprácu v danej oblasti. Dnes už existuje pomerne veľa grantových schém, takže takmer každý si dokáže nájsť sponzora – našou špecializáciou sú regionálne projekty, pričom sa snažíme nájsť také projekty, pre ktoré je práve regionálna spolupráca kľúčová. Preto je veľmi dôležité dbať na správny výber partnerov a ich aktívnu účasť počas celého obdobia implementácie projektu.

Ďalšou častou chybou najmä v prípade opakovaných a častých žiadateľov je málo invencie a podávanie projektu, ktorý už bol podporený v minulosti, pričom projektový zámer neprináša nič nové. Pre veľký záujem je fond schopný podporiť len jednu štvrtinu žiadateľov, preto rovnaký nápad na projekt, ktorý bol podporený v minulosti, nemusí v konkurencii originálnejších nápadov obstáť. Navyše sa snažíme predchádzať tomu, čo nazývame grantová závislosť – radi podporíme zaujímavé,

hoci aj experimentálne projekty v ich začiatkoch, ale očakávame, že žiadatelia budú časom schopní stáť na vlastných nohách, získať iné zdroje financovania a nespoliehať sa na 100 % podporu od Vyšehradského fondu.

Vo vedení fondu rotujú zástupcovia jednotlivých zúčastnených krajín. Čomu ste sa pred nástupom do tejto funkcie venovali vy? Kto a na základe čoho rozhodol o vašom nominovaní do tejto funkcie? Aký význam má podľa vás Medzinárodný vyšehradský fond a čím je pre vás tento post zaujímavý?

Som kariérny diplomat a posledných 12 rokov pracujem na Ministerstve zahraničných vecí a zahraničného obchodu Maďarska. Za ten čas som pôsobil v rôznych pozíciách v rôznych krajinách; začínal som ako diplomat zodpovedný za integračné záležitosti EÚ a NATO v Podgorici v Čiernej Hore; potom som slúžil ako konzul v našej misii v Prištine v Kosove a tesne pred tým, ako som bol vymenovaný za výkonného riaditeľa Vyšehradského fondu, som bol zástupcom vedúceho misie na maďarskom veľvyslanectve v Lublane v Slovinsku. Začínal som takpovediac od podlahy a postupne som vďaka získaným skúsenostiam a preukázaným schopnostiam získaval viac a viac zodpovednosti. Mal som to šťastie a tú česť vychovávať vynikajúcich kolegov z Maďarska, ako aj z iných krajín. Spomínam si, že som vždy mal veľmi blízky, zvláštny vzťah s kolegami diplomatmi z krajín V4, a to bez ohľadu na to, v ktorej krajine som práve pôsobil. Od začiatku svojej kariéry som teda venoval špeciálnu pozornosť a cit nášmu spoločnému vyšehradskému regiónu.

Možným nástupcom na pozíciu riaditeľa fondu som sa stal v čase, keď sa končil trojročný mandát predošlej riaditeľky. Vybrali ma spomedzi viacerých kandidátov a náš minister zahraničných vecí a obchodu ma požiadal o prevzatie tejto funkcie, čo som pokladal za veľkú česť. Moju nomináciu schválili

všetci ostatní ministři zahraničních věcí V4, za což cítím velkou zodpovědnost. Vyšehradský fond vnímám jako jedinečný projev neformální spolupráce krajín V4 a hoci sa nezaobrábame politickými otázkami, mám tak trochu pocit, že som zástupcom spolupráce samotnej V4.

Akú možnosť ovplyvniť fungovanie fondu má jeho riaditeľ?

Všetci bývalí riaditelia fondu k jeho fungovaniu niečím prispeli, čo znamená, že tu existuje určitá autonómia v budovaní organizácie zo strany jej manažmentu. Počas

V4@THEATRE CRITICS RESIDENCY

V4@THEATRE CRITICS RESIDENCY 2018

Na medzinárodnom festivale Divadelná Nitra sa vďaka podpore z Medzinárodného vyšehradského fondu opäť uskutočnil workshop pre mladých divadelných kritikov do 35 rokov. Sedemdnňový rezidenčný workshop poskytol tvorivú platformu pre 16 divadelných kritikov z 9 krajín, ktorí mali tento rok možnosť pracovať pod vedením nemeckého divadelného kritika a teoretika Thomasa Irmera, francúzskeho teatrologa Patricea Pavisa a nemeckého teoretika a kurátora Florianu Malzachera a zúčastniť sa na master class s uznávaným nemecko-libanonským tvorcom Rabiom Mrouém. Každé ráno diskutovali účastníci o uvádzaných inscenáciách s mentorom. Okrem toho na diskusných matiné Raňajky s... mali možnosť odprezentovať stav súčasného scénického umenia vo svojich krajinách a pripraviť písomnú reflexiu inscenácií. Cieľom projektu V4@THEATRE Critics Residency je prispieť k rozvoju kritickej reflexie súčasného divadla v regióne strednej a východnej Európy, podporiť výmenu poznatkov medzi zúčastnenými krajinami a zvýšiť mieru komunikácie a kontaktov medzi kritikmi daného geografického priestoru.

pôsobenia mojej predchodkyne fond oslávil osemnásť výročie svojej existencie, dosiahol dospelosť, stal sa etablovanou, z hľadiska štruktúry a priestorového zázemia v Bratislave, dobre riadenou organizáciou. Veľmi sa teším na to, ako aj ja prinesiem svoj vlastný príspevok do tejto fantastickej organizácie, ktorá v roku 2020, teda ešte počas môjho funkčného obdobia, oslávi svoje 20. výročie.

Čo znamenalo prijatie tohto postu pre váš osobný život? Ako ste spokojný so životom v Bratislave?

Som veľmi rád, že som v Bratislave. Toto mesto je veľmi pekné, považujem ho za skvelé miesto na život. Ako diplomat som zvyknutý sa presúvať a bez ohľadu na to, kde som vyslaný, všade hľadám to pozitívne. Tento post je pre mňa jednoznačne kariérnym postupom, pretože zastupujem nielen vlastnú krajinu, ale myslím si, že aj ďalšie tri partnerské krajiny: Slovensko,

Poľsko a Českú republiku. Je to pre mňa veľká česť a privilégium, ktoré považujem za skvelú príležitosť, čo sa budem snažiť využiť najmä v prípade spolupráce s ďalšími krajinami.

Prejavuje sa rozdielny prístup krajín V4 k niektorým politickým otázkam vo fungovaní Medzinárodného vyšehradského fondu alebo sa fondu darí zachovávať si autonómiu od politických otázok?

V konečnom dôsledku sme politickou organizáciou, pretože finálne schválenie projektov vybraných na podporu z prostriedkov fondu je vždy v kompetencii nášho najvyššieho riadiaceho orgánu, ktorým je Konferencia ministrov zahraničných vecí členských krajín V4 a Rada veľvyslancov. Výber projektov (zostavovanie zoznamu odporučených projektov) a riadenie už uzatvorených projektov prebieha na absolútne apolitickom princípe.

Máme naše vnútorné pravidlá, predpisy a normy na riadenie kvality, ktoré sú v súlade s certifikátom ISO 9001: 2015. To znamená, že pri riadení projektov vyžadujeme od príjemcov grantov prísne plnenie týchto regulačných požiadaviek a to z nás robí dôveryhodného partnera aj pre iných zahraničných donorov, ktorí do nášho rozpočtu prispievajú. Takže aby som odpovedal na vašu otázku – áno, máme veľký priestor na autonómiu. Ako výkonný riaditeľ som v pravidelnom kontakte s predstaviteľmi vlád všetkých štyroch krajín, snažím sa vnímať ich prístup k rôznym otázkam, hľadať synergiu a spoločný záujem, na ktorých som poverený stavať.

Môže fungovanie fondu negatívnym spôsobom ovplyvniť rozhodnutie Európskeho parlamentu v súvislosti s postojom Maďarska k migrácii a hlasovanie zástupcov zo Slovenska?

Audio Description Over the Borders

Ľubovnianske múzeum je ako jedna z mála kultúrnych inštitúcií na Slovensku pripravené aj na návštevu nevidiacich. Priestor skanzenu pre nich debarierizovalo vodiacom líniou, ktorú tvorí zábradlie a smerové údaje a odkazy v Braillovom písme. Projekt financovali Medzinárodný vyšehradský fond a Holandské kráľovstvo. Experti z krajín V4 a Východného partnerstva, ktorí sa na projekte zúčastnili, počas 5-dňového stretnutia v Poľsku diskutovali a vymieňali si skúsenosti a osvedčené postupy v oblasti debarierizácie múzeí. Výstupom projektu bola príprava audiodeskriptívnej prehliadky zbierok pre Poznańské archeologické múzeum, Ľubovnianske múzeum a Ľvovské historické múzeum s cieľom vytvoriť nové príležitosti vnímať umenie a poznávať kultúrne dedičstvo

pre nevidiacich a čiastočne zrakovo postihnutých ľudí. Ďalším výstupom projektu je podrobná správa o realizácii debarierizačných opatrení v múzeách, ktorá má slúžiť ako inšpirácia a sprievodca debarierizačnými opatreniami pre všetky múzeá a kultúrne inštitúcie vo vyšehradskom regióne a krajinách Východného partnerstva.

Takéto politické otázky nemajú na fungovanie fondu žiadny vplyv. Ani my, ani projekty, ktoré podporujeme, nezasahujú do vnútornej politiky žiadnej krajiny. Ak by som mal budúcim žiadateľom odporučiť, na čo sa majú vo svojich projektoch zameriavať, mal by som vlastne dosť jednoduchú úlohu – zopakovať spoločné stanoviská V4 vydané pri rôznych príležitostiach počas spoločných stretnutí. V4 je platforma spolupráce v oblastiach, kde existuje zhoda, pričom platí princíp zachovania suverenity a autonómie v otázkach, v ktorých sa v danom okamihu nedosiahol spoločný postoj.

Ako vidíte budúcnosť európskej a vyšeľhadskej spolupráce? Vydržia väčšie celky tlak rozdielnych prístupov alebo je budúcnosť skôr v menších, názorovo príbuznejších skupinách?

Osobne som presvedčený, že tým, ako sa Európska únia stáva čoraz väčším projektom, ktorý je čoraz ťažšie spravovať, je v záujme jej funkčnosti, aby regionálne zoskupenia získavali väčší význam ako katalyzátor spoločných pozícií. Vidíme, ako rýchlo a efektívne možno dosiahnuť dohodu v určitých oblastiach na úrovni EÚ v prípade, že sa týmito otázkami zaoberajú regionálne zoskupenia (napríklad Benelux, Škandinávia, Pobaltie alebo V4) a do Bruselu/Štrasburgu prichádzajú už s dohodnutými pozíciami.

Myslím si, že s medzinárodnými vzťahmi je to tak trochu ako v školskej učebni, kde existujú rôzne skupinky vrstovníkov. Všetci sme v škole kamaráti a rešpektujeme sa navzájom; avšak existujú rozličné kliky (skupinky) priateľov založené na spoločných hodnotách a sympatiách. Niektorí študenti sa držia spolu, pretože sa venujú rovnakým športom, niektorí idú spoločne do špeciálnej

matematickej triedy, niektorí prichádzajú z privilegovaných bohatých rodín a identifikujú sa spolu navzájom, niektorí majú menej šťastia a cítia sa pohodlnejšie medzi podobnými rovesníkmi. Je to veľmi jednoduché, algoritmus medzinárodných vzťahov je veľmi podobný tomu, čo môžeme pozorovať v reálnom živote. Ako sa bude vyvíjať budúcnosť Európy? Neviem, určite však bude závisieť od našej zrelosti (ktorá prichádza s vekom a skúsenosťou) a od učiteľa, ktorý, ako sa v tomto momente zdá, je ľahkovážne zaujatý.

Building Bridges in V4 Young Glass Community

130 mladých vedeckých pracovníkov, študentov, odborníkov a umelcov venujúcich sa sklárstvu sa stretlo vďaka projektu Building Bridges in V4 Young Glass Community. V rámci neho sa spojili najvýznamnejšie sklárske školy z krajín V4. Cieľom seminárov, konferencií a študentských súťaží bolo spopularizovať sklársku vedu a sklársky priemysel v regióne V4 medzi mladými ľuďmi. Okrem možnosti vytvoriť nové a posilniť existujúce väzby medzi sklárskymi komunitami v krajinách V4 projekt poskytol mladým sklárom vynikajúcu príležitosť sledovať prácu známych sklárskych umelcov a výrobcov skla v praxi a priblížil tak mladým účastníkom nové trendy v sklárskych vedách a vo výrobe skla, ktoré ponúkajú veľké možnosti z hľadiska ich budúcej kariéry a uplatnenia.

Zlaté časy národnej osvety

Miesto národnej osvety v kultúrnej politike prvej Československej republiky

TEXT: MARTINA OROSOVÁ, PhD., PAMIATKOVÝ ÚRAD SR

Zrodom prvej Československej republiky 28. októbra 1918 sa Slovákom a Čechom naplnila túžba po slobode a vlastnom štáte. Slovensku to okrem iného prinieslo aj dovtedy nebývalý rozmach kultúry a vzdelanosti. Pre osvetovú činnosť na území Slovenska znamenala prvá Československá republika (1918 – 1938) po všetkých stránkach zásadný a bezprecedentný zlom.

Svoje čestné miesto si osвета v slovenských dejinách vydobyla už v čase národnooslobodzovacieho hnutia v 18. – 19. storočí. No až na ojedinelé politické vystúpenie štúrovskej generácie počas revolučných rokov 1848/1849 osvetové aktivity slovenských elít neprekročili rámec kultúry a vzdelávania, sústreďujúc sa najmä na uplatňovanie slovenského jazyka v literárnej a publicistickej tvorbe.

V čase zvýšenej maďarizácie osvetoví aktivisti rezignovali aj na mnohé demokratizačné, sociálne a hospodárske požiadavky. Oveľa väčšie úspechy zaznamenala už pred prevratom česká osвета, ktorej aktéri spájali kultúrno-emancipačné snahy s politickým bojom za rovnoprávne postavenie českého národa v Rakúsku. K vyvrcholeniu českých ľudovýchovných snáh došlo zároveň s naplnením najvyšších štáttvorných túžob, čo osvetoví pracovníci nepokladali za náhodu, boli presvedčení, že osvetová činnosť stála pri zrode republiky.

Ministerstvo školstva a národnej osvety v Prahe

V novom štáte sa osвета stala základom kultúrnej politiky formulovanej profesorom filozofie a pedagogiky Františkom Drtinom (1861 – 1925) v zmysle masarykovského ideálu demokracie, humanity, mravnosti a sociálnej solidarity. S potrebou osvety a vzdelávania širokých vrstiev obyvateľstva sa spájala budúcnosť demokracie v republike.

„Pravá demokracia našej doby musí však se opíratí o vzdělání a kulturní pokrok, neboť demokracie bez vzdělání stává se nutně demagogií a přináší národům největší škody,“ vyhlásil Drtina na tábore ľudu už v roku 1913. Ľudovýchovu a národnú osvetu považoval za najúčinnější spôsob výchovy občana k demokracii a humanizmu ako „vrcholu mravnej dokonalosti a kultúrneho vývoja“.

Pojem „národná osвета“ sa dokonca dostal do názvu najvyššieho správneho orgánu – Ministerstva školstva a národnej osvety. V jednotlivých oddeleniach ministerstva sa sústredila starostlivosť o literárne, výtvarné a hudobné umenie, žurnalistiku, kinematografiu, múzejníctvo, knihovníctvo, ochranu pamiatok a prírody, patrili sem aj záležitosti archívnictva, archeológie, historického výskumu a školských a kultúrnych stykov so zahraničím. Najrozsiahlejšou oblasťou bola samotná osвета a ľudovýchova, pod ktorou sa rozumela výchova mladistvých a dospelých po skončení povinnej školskej dochádzky.

Členovia kultúrnej komisie pri Národnom zhromaždení vychádzali pri formulovaní školského a kultúrneho programu z presvedčenia, že vzdelávanie má vyplňať celé trvanie ľudského života a nesmie byť obmedzené len na obdobie školskej dochádzky. Osвета bola teda považovaná za ďalší stupeň vzdelávania poskytovaný štátom, ktorý plynule nadväzoval na vzdelávanie sprostredkované školami. Z toho logicky vyplývala potreba zabezpečiť jednotu celého

výchovno-vzdelávacieho procesu prostredníctvom spoločného Ministerstva školstva a národnej osvety. Aj takto chcel nový štát demonštrovať svoje priority na poli vzdelávania a kultúry. Organizácia nového ministerstva bola postavená na stanovisku „jednotné, národné, ľudové a pokrokové osvety“, ktoré zahŕňalo všetko, čo tvorí kultúru a je jej prejavom.

Program oddelenia Ministerstva školstva a národnej osvety pre ľudovú výchovu, ktoré viedol aktívny predprevratový kultúrny pracovník a skúsený rečník PhDr. Karel Velemínský (1880 – 1934), zahŕňal starostlivosť o vzdelávanie ľudu prostriedkami, ktorými sa dopĺňalo školské vzdelávanie. Znamenalo predovšetkým organizáciu verejných knižníc a čítární v obciach s radami a usmerneniami, ako ich zakladať, ako vyberať vhodné publikácie a ako šíriť čítanie medzi ľuďmi. Do tejto činnosti spadalo aj vzdelávanie knihovníkov, organizovanie knihovníckych kurzov a vydávanie ľudovýchovných kníh a časopisov.

Veľkú časť agendy zaberala organizácia ľudových prednášok a vzdelávacích kurzov, podpora ľudových škôl, kurzov občianskej výchovy, príprava rečníkov a zaobstarávanie vhodných pomôcok, najmä príručiek, diapozitívov, neskôr aj filmov. V spolupráci s inými oddeleniami osvetového odboru hľadalo vhodné cesty a prostriedky na šírenie umeleckej výchovy – literárne večierky, akadémie, ľudové koncerty, hudobné knižnice, prenosné obrazárne, národopisné

Slávna stokorunáčka z dielne maliara Alfonsa Muchu

a umeleckopriemyselné výstavy, ľudové divadelné hry. Patrila sem aj starostlivosť o osvetu mládeže, príprava programov pre mládežnícke kluby a besiedky, zriaďovanie detských čítární a zvyšovanie úrovne bábkových divadiel.

Zákon o organizácii ľudových kurzov občianskej výchovy

Vznik Československej republiky spájali české aj slovenské kultúrne elity s nádejami a vierou, že demokratický štát podporí rozvoj vzdelávania, výchovy, školstva, osvety a kultúry oveľa efektívnejšími prostriedkami, ako to robil rakúsko-uhorský byrokratický aparát.

V nových podmienkach rodiaceho sa kultúrneho rozvoja mala ľudová výchova posunúť svoj dôraz na budovanie vzťahu občana ku štátu, pretože občanom chýbala patričná republikánska a demokratická výchova.

Snaha dostať osvetovú činnosť na profesionálnejšiu úroveň a zároveň uplatniť vplyv štátu na politickú výchovu občanov viedla k prijatiu troch ľudovýchovných zákonov: zákona o organizácii ľudových kurzov občianskej výchovy, zákona o verejných knižniciach obecných a zákona o pamätných knihách obecných.

O zákone o organizácii ľudových kurzov občianskej výchovy, ktoré mali byť prvotným krokom k celej obsiahlej organizácii novej republikánsko-demokratickej výchovy a priamo životnou

podmienkou demokracie, rokovalo Národné zhromaždenie začiatkom roka 1919. Predkladatelia zákona prostredníctvom poslaneckej reči Dr. Antonína Uhlíře zdôrazňovali nevyhnutnosť a samozrejmosť zákona, ktorým má štát vziať ľudovú výchovu do svojich rúk v mene vytvorenia modernej kultúrnej, politickej a hospodárskej demokracie. Kurzy sa mali vyznačovať nestrannosťou a nadstraníčnosťou, objektivnosťou a vecnosťou, aby vyjadrovali najvyšší záujem, záujem republiky.

Spoločné kurzy mali tiež pôsobiť ako prostriedok na preklenutie spoločenských, triednych, stavovských, politických i rodových rozdielov a protivenstiev, na vyrovnanie kultúrnych statkov a vytvorenie pravej demokratickej kultúry, ktorá je podmienkou politickej a sociálnej demokracie.

Uvažovali aj o tom, že kurzy by mali byť nielen bezplatné, ale v určitých prípadoch povinné, a mali by sa stať trvalou súčasťou politického, ako aj kultúrneho, umeleckého a vedeckého vzdelávania ľudí, ako to napríklad v Anglicku požadoval významný mysliteľ, básnik a vedec John Ruskin (1819 – 1900).

Zákon o organizácii ľudových kurzov občianskej výchovy, bez zmien schválený väčšinou už v prvom čítaní, zaručoval občanom bezplatnú účasť na kurzoch a prednáškach v duchu hesla „najsilnejšou oporou demokratickej republiky je vzdelaný ľud“.

Účelom kurzov bolo vychovávať občanov pre republiku, prehľbovať

ich politické vzdelanie a upevňovať mravnú zdatnosť jednotlivcov. Prednášky mali byť zamerané na občiansku náuku (štátne zriadenie, verejné úrady, práva a povinnosti občanov, rozdiely medzi monarchiou a republikou), národohospodárstvo, historický vývin československej samostatnosti, na význam demokracie, sociálne podmienky života, mravné základy štátu, občianske cnosti a povinnosti, zdravotníctvo a telesnú výchovu.

Ďalšie detaily realizácie zákona upravovali nariadenia, výnosy, prípisy, inštrukcie a obežníky ministerstva, o ktorých informovali aj metodické príručky pre osvetových pracovníkov, články v osvetových časopisoch a zborníky zo zjazdov ľudovýchovných pracovníkov.

Do zániku prvej Československej republiky ich bolo vydaných okolo sto. K najdôležitejším patrili inštrukcie o ustanovení okresných osvetových zborov, mestských osvetových zborov a miestnych osvetových komisií, výnos o okresných osvetových zboroch a obvodných osvetových komisiách pre národnostné menšiny, výnos o zastúpení najvýznamnejších spolkov v okresnom osvetovom zbore.

Úlohy okresných osvetových zborov vytýčil výnos Ministerstva školstva a národnej osvety č. 61976 z 15. 12. 1919. Organizácia ľudových kurzov občianskej výchovy na Slovensku bola upravená zvláštnym výnosom č. 28480 zo 14. 7. 1920 a v tom istom roku vydalo ministerstvo aj predpisy o ľudových

Ministri školstva a národnej osvety (1918–1938): Gustav Habrman (1918 – 1920), Josef Šusta (1920 – 1921), Vavro Šrobár (1921 – 1922)

náukobehoch materinského jazyka na Slovensku.

Čoskoro sa ukázalo, že úzky rámec, ktorý ľudovýchove vymedzil zákon hovoriaci výlučne o kurzoch občianskej výchovy, nestačí pre všeobecné kultúrne a vzdelanostné povznesenie obyvateľstva.

Zákon nedostatočne zaistoval vytváranie osvetového administratívneho aparátu tak finančne, ako aj kvalifikovanými pracovníkmi. Mal medzery vo vymedzení právneho postavenia osvetových zborov, čo im značne sťažovalo prácu v styku s inými korporáciami.

Právnicki sa nevedeli zhodnúť na tom, či sú osvetové zbory samostatné právnické osoby, ktorým boli zverené štátne úlohy, alebo sú len pomocnými orgánmi štátnej správy bez právnej subjektivity. O tom, kto mal zbor zastupovať navonok voči tretím osobám, sa predpisy tiež nezmiňovali.

Nedokonalosť prvej ľudovýchovnej právnej normy si uvedomovali aj samotní zákonodarcovia a už v roku 1921 vznikli dva návrhy na novelizáciu zákona č. 67/1919. S prvou oficiálnou iniciatívou prišiel poslanec Antonín Uhlíř, iniciátor pôvodného zákona o organizácii ľudových kurzov občianskej výchovy, druhý

návrh pripravila osvetová sekcia ministerstva.

Ľudovýchovný zákon však nebol novelizovaný a jeho ustanovenia platili dokonca aj po roku 1945, pokiaľ neodporovali dekrétu prezidenta Edvarda Beneša č. 130 o štátnej starostlivosti osvetovej z 26. 10. 1945.

Referát ministerstva v Bratislave

Osvetová činnosť na Slovensku sa rozvíjala viacerými smermi a spočiatku nebola koncentrovaná a organizovaná z jedného centra. V archívnych dokumentoch sa síce stretávame s pomenovaniami „osvetový referát“, „ľudovýchovné oddelenie“, „referát pre ľudovú výchovu“ a pod., ktoré mali pôsobiť pri Referáte Ministerstva školstva a národnej osvety, pri školskom referáte alebo pri Úrade ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, do oficiálneho konštituovania referátu ministerstva školstva v roku 1922 však išlo skôr o jednotlivých referentov, aj to viac želaných ako skutočne vymenovaných, ako o reálne inštitucionálne zabezpečenie osvetovej činnosti na Slovensku.

Ministerstvo školstva a národnej osvety však nemohlo ignorovať fakt prijatia ľudovýchovných zákonov

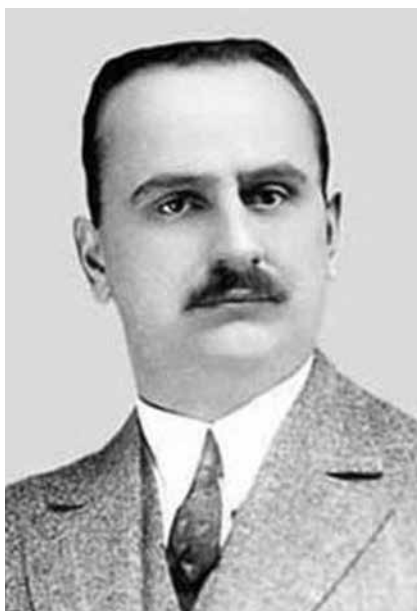
a nech už bola osvetová činnosť akokoľvek zabezpečená, na jej fungovanie vyčlenilo v roku 1919 nemalú čiastku 250 000 Kč.

Školský referát pod vedením Antona Štefánka sa ľudovýchovnej činnosti venoval najmä v spolupráci s učiteľmi, stredoškolskými profesormi a osvetovými zbormi, s ktorými organizoval kurzy občianskej výchovy, náukobehy materinského jazyka pre začiatočníkov a pokročilých, nedeľné prednášky, besiedky pre mládež a pod., ktoré mali zvyšovať kultúrnu úroveň obyvateľov vidieka. Na ten účel bolo zriadené Ústredie pre vzdelávaciu a propagačnú činnosť na vidieku. K tomu patrila aj práca v oblasti knihovníctva, zabezpečovanie slovenských kníh pre ľudové knižnice, ktoré sa nakupovali z prostriedkov ministerstva a distribuovali prostredníctvom Matice slovenskej, organizovanie rôznych foriem ľudového čítania s ľahkými textami, rozprávkami, časopisom *Nedeľné čítanie*.

Túto agendu zabezpečoval profesor Milan Svoboda. V novembri 1920 bol za referenta pre ľudovýchovu na Slovensku vymenovaný Dr. Václav Maule, ktorý sa zžil so slovenským prostredím, naučil sa po slovensky a angažoval sa v záležitostiach Slovenského národného divadla. Okrem spisovej agendy prevzal zásobu kníh zakúpených pre ľudové knižnice

Rudolf Bechyně (1922 – 1924)

Ivan Markovič (1924 – 1925)

Otokar Srdinko (1925 – 1926)

na Slovensku, peňažnú hotovosť vo výške 57 053,60 korún, ako aj účty a doklady uložené v registratúre.

Otázka nejasne vymedzených kompetencií medzi Ministerstvom školstva a národnej osvety a jednotlivými referátmi pri Úrade ministra s plnou mocou pre správu Slovenska a s tým spojená otázka nejasného postavenia jednotlivých úradníkov bola kľúčovým problémom pri riešení nielen zásadných, ale aj nepatrných problémov pri budovaní správneho aparátu na Slovensku.

Zásadná premena v zabezpečení osvety na Slovensku súvisela s organizačnou zmenou na jar 1922, keď boli školský, osvetový a oba cirkevné referáty zlúčené do jedného referátu. Tento novovzniknutý Referát Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave bol expozitúrou pražského ministerstva.

Osvetové oddelenie referátu sa malo starať o umelecké a správne otázky literatúry, žurnalistiky, divadla a o čistotu jazyka, malo rozdeľovať štátne literárne podpory, riadiť literárne a dramatické súťaže, starať sa o rozvoj a podporu ochotníckych divadiel. Vo veciach hudby malo dbať najmä o ľudový spev a hudbu, ale aj o umeleckú stránku hudby, starať sa o rozvoj hudobného školstva a sociálne otázky hudobníkov, sledovať spevácku a hudobnú činnosť

spolkov a podávať návrhy na podporu hudobného života na Slovensku.

V oblasti ľudového a súčasného umenia sa oddelenie malo starať o výtvarné umenie, maliarstvo, sochárstvo, architektúru a stavbu miest z hľadiska verejnej estetiky. Malo organizovať umelecké školstvo a umeleckú výchovu, umelecký priemysel a ľudové umelecké remeslá, podporovať súkromné aj štátne umelecké dielne, spolky a družstvá.

Rozsiahle úlohy malo oddelenie plniť pri súpise, zbieraní a nákupe pamiatok ľudového umenia zo súkromných rúk a ich ochrane pred vývozom do zahraničia. Malo pripravovať zriadenie slovenského národného múzea, starať sa o zachovanie ľudových krojov po umeleckej stránke, o ochranu domoviny a jej umeleckého svojrázu.

Ďalej malo osvetové oddelenie navrhovať podpory a dotácie na realizáciu všetkých týchto činností a so súhlasom ministerstva ich rozdeľovať, riadiť všetky štátne aj súkromné umelecké súťaže a spolupôsobiť v otázkach verejnej estetiky. V oblasti ľudovej výchovy, verejného knihovníctva a kinematografie malo organizovať všetky ľudovovýchové práce, usmerňovať činnosť okresných osvetových zborov a dohliadať na ne po finančnej aj obsahovej stránke.

O mimoškolské vzdelávanie mládeže sa oddelenie malo starať organizovaním detských besiedok, bábkových divadiel a vhodných kinematografických predstavení. Plánovalo obstarávať vhodné prednášky pre osvetové zbory, najmä materiál s diapozitívmi a svetelnou projekciou skioptikonov a kinematografov. Významná časť aktivity mala spočívať v subvencovaní spolkových a putovných knižníc. Poslaním osvety bolo tiež dozerať na všetky kinematografické prevádzky na Slovensku, zastupovať ministerstvo v komisii pre povoľovanie kinematografických licencií, zúčastňovať sa na filmovej cenzúre, navrhovať a rozdeľovať subvencie v odbore kinematografie.

Agenda osvetového oddelenia Referátu Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave sa v ďalších rokoch koncentrovala najmä na úlohy vyplývajúce z ľudovovýchovných zákonov, organizovanie ľudovovýchovných kurzov a náukobehov materinského jazyka, mimoškolskú činnosť učiteľov, zriaďovanie a činnosť obecných verejných knižníc a obecných pamätných kníh. Časť aktivít sa prejavila v starostlivosti o súkromné hudobné školy a ochotnícke divadlá.

Vzhľadom na minimálne personálne obsadenie oddelenia

Milan Hodža (1926 – 1929)

Anton Štefánek (1929)

Ivan Dérer (1929 – 1934)

nejakú závažnejšiu aktivitu v oblasti kultúrnej politiky na Slovensku ani nemožno očakávať. Oddelenie riadilo okresné osvetové zbory, obecné knižnice, učiteľov a školských inšpektorov, pričom rovnako ako pražské ústredie využívalo hlavne formu podrobných obežníkov. Prijímalo žiadosti o subvencie, správy a štatistické prehľady z celého územia Slovenska. Jeho rozhodovacia právomoc bola len veľmi úzka, ba takmer žiadna.

Prednosta osvetového oddelenia musel ministerstvu pravidelne podávať správy, vysvetlenia, podklady na vyúčtovanie subvencií a predkladať mu na schválenie väčšinu záležitostí. Na osvetovom oddelení pôsobili ľudia, z ktorých vyrástli známe osobnosti medzivojnového Slovenska, ktoré sa dobre uplatnili aj mimo kancelárií Referátu Ministerstva školstva a národnej osvety. Personálne obsadenie osvety nebolo za celé obdobie Československej republiky nijako výrazne posilnené a oddelenie permanentne prežívalo personálnu krízu.

Osvetové zbory a osvetové komisie

Pre administratívne a inštitucionálne zabezpečenie ľudovej výchovy sa zriaďovali okresné osvetové

zbory, mestské osvetové zbory a miestne osvetové komisie, „základné kamene ľudovej výchovy“.

Štát mal záujem, aby sa kurzy organizovali vo všetkých obciach, preto zákon ustanovoval zriadenie osvetových zborov v každom sídle okresného súdu, resp. okresného zastupiteľstva. Z dôvodu nejednotného verejnosprávneho zriadenia v Česku, na Slovensku a Podkarpatskej Rusi to bolo jediné možné riešenie. V osvetových zboroch zasadali zástupcovia okresného výboru, miestnych stredných, meštianskych a ľudových škôl, najvýznamnejších vzdelávacích spolkov a štvrtinu z 20-členného zboru mohli tvoriť kooptovaní odborní znalci ľudovej výchovy.

Bežnú činnosť osvetového zboru vykonával výbor, do ktorého mali byť volení tí, „ktorí svojou intelektuálnou kvalitou a svojou činnosťou zaručujú zdar a dobrý chod činnosti zboru v intenciách zákona“. Výbor si spomedzi svojich členov volil predsedu, podpredsedu, konateľa, pokladníka, knižničného referenta, kinematografického referenta, prípadne ďalších referentov podľa potreby. Najdôležitejšou bola funkcia konateľa, ktorý bol vlastne okresným, resp. mestským dôverníkom ministerstva a mal byť dušou aj hybnou pákou zboru.

Hlavnými úlohami zborov bolo pripravovať kurzy občianskej výchovy, vyhľadávať vhodných rečníkov a zostavovať ich súpis, organizovať kurzy pre prednášateľov a zabezpečovať im príručky a pomôcky, organizovať prednášky a besedy na kultúrne povznesenie ľudu, starať sa o finančné zabezpečenie kurzov a pomáhať zakladať v jednotlivých obciach miestne osvetové komisie ako dôležité decentralizačné články národnej osvety.

Komisie mali samy organizovať ľudovýchovnú činnosť v obciach, pričom ich ministerstvo nabádalo, aby sa nespoliehali na rečníkov z miest, ktorých prednášky pôsobili príliš akademicky a nezrozumiteľne pre vidieckych poslucháčov, ale naopak, aby vyhľadávali rečníkov z radov miestnych obyvateľov. Ich časté a jednoduché výklady trvajúce nanajvýš pol hodiny mali poslucháčov nútiť premýšľať, všimnúť si miestne pomery a zaujímať sa o verejný život.

Mestské osvetové zbory sa zakladali v mestách, ktoré mali viac ako desaťtisíc obyvateľov. V národnostne zmiešaných krajoch mohli byť zriadené zbory a komisie pre národnostné menšiny, v ktorých zasadali len príslušníci tejto menšiny. To bohato využívali najmä príslušníci

Jan Krčmář (1934 – 1936)

nemeckej menšiny v pohraničných oblastiach, ktorých osvetová činnosť bola už pred vznikom republiky na veľmi vysokej úrovni.

Náklady na organizáciu kurzov boli hradené z rozpočtov okresov, miest a obcí, ako aj zo štátnych subvencií. Zákon ani výnosy Ministerstva školstva a národnej osvety však nehovorili o presnej sume, ktorá mala byť v okresných a obecných rozpočtoch vyčleňovaná na kurzy občianskej výchovy, a pravidelné sťažnosti svedčia o tom, že táto položka sa do rozpočtu buď vôbec nezahrnula, alebo bola výškrtnutá.

K povinnostiam obcí patrilo predovšetkým hmotné zabezpečenie kurzov, teda vhodná prednášková miestnosť, spravidla v škole, jej osvetlenie a vykurovanie. Ako nevhodné priestory sa uvádzali výčapné miestnosti a hostince. Mnohé obce však na novú rolu budovateľov kultúrnej infraštruktúry neboli ani zrelé, ani na to nemali dostatok finančných prostriedkov.

Najvyššími inštitúciami, ktoré slúžili ako centrálna a koordinačná organizácia, boli osvetové zväzy pre jednotlivé krajiny, resp. menšiny. V Česku to bol najprv Svaz osvětový, ktorý sa v nových podmienkach pretransformoval na Masarykův lidovýchovný ústav v Prahe. Jeho

Emil Franke (1936 – 1938)

činnosť sa popri organizovaní prednášok v Husovej škole, ktorá sa stala jeho súčasťou, čoraz viac zameriavala na teoretické a vedecké otázky ľudovej výchovy.

Výnimočné postavenie mal spolok Osvetový zväz pre Slovensko, ktorý vznikol 15. septembra 1919 v Bratislave. Vykonával funkciu Mestského osvetového zboru pre Bratislavu a zároveň funkciu Okresného osvetového zboru pre okres Bratislava. Jeho najdôležitejšia práca však spočívala v koordinovaní a usmerňovaní činnosti osvetových zborov a komisií na celom území Slovenska, pričom poskytoval služby aj maďarským osvetovým zborom.

Spolok vydával inštrukcie a pokyny pre ľudovýchovnú prácu, udržiaval ústrednú odbornú knižnicu pre osvetových pracovníkov, organizoval schôdze, konferencie a zjazdy ľudovýchovných a osvetových pracovníkov, zabezpečoval ľudovýchovné pomôcky, zhromažďoval štatistické údaje o osvetovej činnosti, ktoré poskytoval ministerstvu. Zároveň vykonával vlastnú osvetovú činnosť, zriaďoval vyššie ľudové školy, usporadúval ľudovýchovné prednášky, kurzy, divadelné predstavenia, hudobné a spevácke produkcie, výstavy a pod. Bol jediným spolkom, ktorý sa staral aj o vedecké štúdium tematiky,

metodiky, foriem a problémov ľudovej výchovy.

V Užhorode pôsobil Podkarpatoruský zväz osvetový a pre nemeckú menšinu slúžil Institut für deutsche Volksbildung v Prahe.

Časopis Česká osvěta bol vyhlásený za úradný ľudovýchovný orgán Ministerstva školstva a národnej osvety. Na Slovensku bol najdôležitejším tlačovým médiom ľudovýchovný vestník Náš ľud, nemecká menšina čerpala námety pre osvetovú prácu z časopisu Volksbildungsarbeit. Rozvoju ľudovej výchovy napomáhala množstvo ďalších časopisov a publikácií zameraných na špecializované osvetové témy, napríklad Osvěta venkova, Dělnická osvěta, Časopis československých knihovníků, Československá lidová výchova, Osvětové rozhledy, Loutkař, Vychovatel, Vzdělávatel, Stráž osvěty, Naše divadlo, Námety pre rozpravy na ľudových besedách. Ľudovýchovní pracovníci sa stretávali na celoštátnych zjazdoch, ktorých závery boli publikované v zborníkoch.

V polovici roku 1938 pôsobilo na Slovensku 77 okresných osvetových zborov (Bánovce, Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Bardejov, Bratislava, Brezno, Čadca, Dolný Kubín, Dunajská Streda, Feledince, Galanta, Giraltovce, Hlohovec, Humenné, Ilava, Kežmarok, Komárno, Košice, Kráľovský Chlmec, Kremnica, Krupina, Kysucké Nové Mesto, Levice, Levoča, Liptovský Hrádok, Liptovský Sv. Mikuláš, Lučenec, Malacky, Medzilaborce, Michalovce, Modra, Modrý Kameň, Moldava, Myjava, Námestovo, Nitra, Nová Baňa, Nové Mesto nad Váhom, Nové Zámky, Párkán, Piešťany, Poprad, Považská Bystrica, Prešov, Prievidza, Púchov, Revúca, Rimavská Sobota, Rožňava, Ružomberok, Sabinov, Senica, Skalica, Snina, Sobrance, Spišská Nová Ves, Spišská Stará Ves, St. Ľala, Stará Ľubovňa, Stropkov, Šahy, Šaľa, Šamorín, Topoľčany, Trebišov, Trenčín, Trnava, Trstená, Turčiansky Sv. Martin, Veľká Bytča, Vráble, Veľké Kapušany, Vranov, Zlaté Moravce, Zvolen, Želiezovce, Žilina), 11 mestských osvetových

zborov (Banská Bystrica, Bardejov, Bratislava, Handlová, Košice, Nitra, Petržalka, Prešov, Stupava, Trnava, Trenčín), 3 nemecké okresné a mestské osvetové zbory (Bratislava, Gelnica, Kežmarok) a 15 maďarských okresných a mestských osvetových zborov (Bratislava, Feledince, Galanta, Komárno, Levice, Lučenec, Rimavská Sobota, Šaľa, Šamorín, Veľké Kapušany, Želiezovce, Nové Zámky, Parkán, St. Ďala, Dunajská Streda).

Témy ľudovýchovných kurzov rýchlo prerástli dikciu zákona hovoriaceho len o občianskej výchove a zahŕňali široké spektrum záujmov a potrieb rôznych regiónov a sociálnych skupín, reagovali na problémy v oblasti hospodárstva, nezamestnanosti a pozemkovej reformy, vo sfére sociálnej starostlivosti, zdravia a hygieny, referovali o historických udalostiach, československých légiách či literárnych a výtvarných smeroch.

Bežné boli prednášky o škodlivosti fajčenia a alkoholizmu, o včelárstve, pestovaní ovocných stromov, o potrebe vzdelávania, úcte k starším, o sporivosti a osobnostiach národných dejín.

Najväčší úspech mali prednášky so „svetelnými obrázkami“ premietanými na skioptikone. Obrázkové prednášky si osvetové zbory a komisie zabezpečovali

prostredníctvom Ústredne diapozitívov pri Osvetovom zväze pre Slovensko. Poskytoval im 47 cestopisných a zemepisných prednášok o jednotlivých krajoch Československa či o cudzích krajinách, 12 dejepisných a životopisných prednášok, medzi ktorými dominovali osobnosti T. G. Masaryka a M. R. Štefánika, 6 prírodovedných prednášok, 35 prednášok z odboru hospodárstva a techniky, 12 prednášok zo zdravotovedy a 22 rozprávok. Okrem diapozitívov mal zväz aj 5 filmov o návštevách prezidenta T. G. Masaryka na Slovensku.

Zväz nevyužíval obrázkové prednášky len na vlastnú činnosť, ale na požiadanie ich zasielal poštou osvetovým korporáciám, školám a iným vzdelávacím ústavom do všetkých regiónov. Napríklad v roku 1931 bolo požičaných 341 sérií s 19 741 obrázkami, ktoré sa 445-krát premietali na 143 miestach. Niektoré série boli zapožičané aj do Juhoslávie, Rakúska a Nemecka.

Skúsení osvetoví pracovníci videli budúcnosť vo filme a venovali zvýšenú pozornosť „kinematografom“. Podľa hlásení z roku 1932 však takmer žiadna škola na Slovensku a Podkarpatskej Rusi nemala vlastný premietací prístroj. Podporu filmovým predstaveniam vyjadril Referát Ministerstva školstva

a národnej osvetu v obežníku č. 70, v ktorom konštatuje, že „ľudovýchovné predstavenia sú najdôležitejšou zložkou večerných ľudovýchovných náukobehov. Nahradzujú knihy, noviny a živú reč a odťahujú pospolitý ľud od alkoholu.“

Súčasťou osvetovej práce boli aj ďalšie tradičné kultúrne aktivity – divadelné predstavenia, hudobné a spevácke produkcie, výstavy, majálesy, filmové predstavenia, manifestácie a sprievody.

Aktívnu úlohu v osvetovej činnosti plnil aj Československý rozhlas, ktorý od novembra 1935 začal v podvečerných hodinách vysielat ľudovýchovné relácie. Odštartoval cyklom „hygienických rozpráv vo forme dramatických scénok z vidieckeho života“. V obciach, v ktorých občania nemali rozhlasový prijímač, sa mali vo vhodnej miestnosti organizovať hromadné „posluchy“ a besedy o vysielanej téme.

Náukobehy materinského jazyka

Na Slovensku sa tzv. náukobehmi materinského jazyka bojovalo proti analfabetizmu, v nedeľných školách mohli dospelí obyvatelia dostať základné alebo doplnujúce vzdelanie, ktoré z rôznych dôvodov nemohli absolvovať v detstve. Konali sa

Použité zdroje a literatúra

DRTINA, František. *Národní vzdělání: Řeč, kterou měl prof. Dr. Fr. Drtina na táboru lidu v Neveklově dne 21. září 1913*. Praha: Nákl. studentsva Neveklovského, 1913, s. 8.

GABRIEL, Jiří. *Heslo František Drtina*. In *Slovník českých filosofů* [online], [cit. 1. 3. 2013]. Dostupné na: <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/drt.html>

OROSOVÁ, Martina. Kultúra alebo národná osveta? Kompetencie Ministerstva školstva a národnej osvetu v oblasti kultúry v rokoch 1918 – 1939. In HRADECKÝ, Tomáš – HORÁK, Pavel a kol. *České, slovenské a československé dějiny 20. století*. Ústí nad Orlicí: Ofts pre Historický ústav Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové, 2013, s. 46.

Ústav dějin umění, oddělení dokumentace, fond Zdeněk Wirth (ďalej ÚDU, f. ZW), šk. W-A-252. WIRTH, *Organisace Ministerstva školství a národní osvěty...*, s. 3.

ÚDU, f. ZW, šk. W-A-252. MŠANO, č. 3712-pres, 27. 8. 1920. *Obežník ministra Habrmána o rozdělení agendy v oborech MŠANO*.

ÚDU, f. ZW, šk. W-A-252. Oddělení VI-16 pro lidovou výchovu, bez autora a dátumu.

POKORNÝ, Jiří. *Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 2003, s. 136-137.

Zákon č. 67/1919 Sb. zák. a nar. o organizácii ľudových kurzov občianskej výchovy zo dňa 7. 2. 1919; zákon č. 430/1919 Sb. zák. a nar. o verejných knižniciach obecných zo dňa 22. 7. 1919; zákon č. 80/1920 Sb. zák. a nar. o pamätných knižkách obecných zo dňa 30. 1. 1920. V čase vystupňovaného vojnového nebezpečenstva k tomu pribudol ešte zákon č. 184/1937 Sb. zák. a nar. o brannej výchove zo dňa 1. 7. 1937.

Spoločná česko-slovenská digitálna parlamentná knižnica [online]. Stenoprotokoly. 27. schôdza Národného zhromaždenia, 7. 2. 1919. Reč poslanca Dr. Uhlíře. Tisk 428. Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/027schuz/s027002.htm>

Výnos MŠANO č. 48756 z 21. 10. 1919 o vzdelávacích kurzoch na vidieku.

Slovenský národný archív (SNA), fond Referát Ministerstva školstva a národnej osvetu v Bratislave (f. Ref. MŠANO), inv. č. 271, šk. 168. Výnos MŠANO č. 28480, 14. 7. 1920. Inštrukcie o organizácii ľudových kurzov občianskej výchovy na Slovensku; KÁZMEROVÁ, Ľubica. Výchova občana prostredníctvom bratislavského referátu Ministerstva školstva a národnej osvetu. In *Forum Historiae* [online], roč. 4, 2010, č. 1, s. 2. Dostupné na: http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2010/texty_1_2010/kazmerova.pdf

spravidla v miestnej škole alebo inej vhodnej miestnosti okrem hostinca.

Kurzy mohli viesť osvetoví pracovníci, ale z veľkej väčšiny ich robili učitelia ľudových škôl. Vyučovanie muselo byť pútavé, neznižujúce sebavedomie dospelých osôb. Hlavnými predmetmi boli slovenský pravopis, čítanie, jednoduché písomnosti, počty, vlastiveda, občianska náuka, praktické hospodárstvo. Vyučovanie dopĺňal spev národných piesní.

Ministerstvo poskytovalo na náukobehy presne stanovené subvencie, ktoré boli určené na vykurovanie a osvetlenie učebnej miestnosti. Najchudobnejším účastníkom boli poskytnuté učebné pomôcky.

Do akej miery boli náukobehy úspešné a populárne, je ťažké zhodnotiť. Z viacerých miest prichádzali správy, že napriek úsiliu učiteľstva a osvetových referentov sa do nedeľnej školy neprihlásil nikto alebo len minimálne množstvo obyvateľov. Dôvody boli rôzne a často to boli rovnaké príčiny, pre ktoré ľudia nechodili na ľudovú výchovu: prednášky, napríklad tuhá zima znemožnila dochádzanie žiakov zo vzdialenejších osád, učebňu nebolo možné vykúriť, obyvatelia odchádzali cez týždeň za prácou do lesov alebo fabrik a v nedeľu chceli mať pokoj, v národnostne zmiešaných krajo-

ch obyvateľstvo nemalo záujem cvičiť sa v slovenskom jazyku.

Z hľadiska vzdelanosti je zaujímavé aj konštatovanie viacerých okresných osvetových zborov, podľa ktorých náukobehy nie sú potrebné, lebo v okrese nie sú nijakí analfabeti, resp. sú to len veľmi starí občania.

Kým ešte v prvej polovici 20. rokov 20. storočia boli náukobehy pomerne časté, neskôr ich frekvencia a počet veľmi klesal. Postupne ich nahrádzali špeciálne zamerané odborné kurzy, ktoré poskytovali vyšší stupeň vzdelania, resp. praktické vedomosti a zručnosti, napríklad kurz pre nezamestnaných, účtovnícky kurz, kurz varenia a šitia pre ženy, kurz sociálnej a zdravotníckej starostlivosti, kurz tesnopisu, kurz čítania máp, kurzy cudzích jazykov a mnohé ďalšie úzko zamerané kurzy určené nielen pre pracovné, ale aj voľnočasové aktivity, napríklad kurz pre divadelných maskérov, kurz rytmiky, tanečné kurzy a pod.

Mimoškolská činnosť učiteľov

Masový rozmer ľudovú výchovu a osvetu si vyžadoval mobilizáciu veľkého množstva osvetových pracovníkov, ktorí najmä vo vidieckom prostredí absentovali. Štát sa preto rozhodol riešiť túto otázku direktívne a zákonom

č. 251/1922 uložil všetkým učiteľom obecných a občianskych škôl povinne vykonávať mimoškolskú činnosť, a to najmä formou osvetových prednášok a ľudovovychovných náukobehov.

Učitelia národných škôl, štátnych meštianskych škôl a reálnych gymnázií sa tak stali najpočetnejšími a najaktívnejšími členmi osvetových zborov a osvetových komisií. Podľa článku 7 citovaného zákona boli učitelia všetkých kategórií povinní podľa pokynov nadriadeného úradu spolupôsobiť na verejných kurzoch všetkých typov a pri ľudovovychovnej práci, a to až do štyroch hodín týždenne nad normálnu mieru učebných povinností a bez nároku na odmenu.

Za splnenie tejto povinnosti sa považovalo aj prevzatie niektorej funkcie v osvetovom zbore, komisii alebo knižnici. Reakcia mnohých učiteľov a osvetových pracovníkov bola prekvapujúca. Neschvaľovali zasahovanie štátu do dobrovoľníckej osvetovej práce, ktorej tradícia bola veľmi živá a siahala hlboko do minulosti. Na druhom zjazde ľudovovychovných pracovníkov v Prahe v roku 1922 odznel názor, že „osvetovou prácou nelze nikomu predpisovati, ani k ní nutiti, nechceme-li se dodělati výsledků záporných“.

Povinnosť štvrťročne podávať hlásenia o svojej práci okresným

Použité zdroje a literatúra

PLACHT, Otto – HAVELKA, František (eds.). *Příručka školské a osvětové správy : Pro potřebu služby školních a osvětových úřadů a orgánů*. Praha : Státní nakladatelství, 1934, s. 1416-1446

Výnosy MŠaNO č. 13878 z 22. 4. 1919, č. 139248 z 15. 11. 1927, č. 149221 z 2. 12. 1927, nové inštrukcie č. 150071/31 zo 4. 1. 1932.

Výnos MŠaNO č. 33706 z 11. 8. 1919.

Výnos MŠaNO č. 30926 z 29. 3. 1926.

ŠKODA, Kamil – PAŠKA, Pavel. *Dejiny osvetu v Československu 1918 – 1975*. Bratislava : Obzor, 1977, s. 31.

PLACHT – HAVELKA, *Příručka školské a osvětové správy...*, s. 1424-1425, ref. 12.

Národní archiv (NA), fond Ministerstvo školství (f. MŠ), šk. 518.

Návrh poslance dr. Ant. Uhlíře a spol. na organizaci lidové výchovy. NA, f. MŠ, šk. 518. Spis MŠaNO č. 1328/1922 pres., 10. 2. 1922.

Dekret prezidenta republiky č. 130/1945 o státní péči osvětové zo dňa 26. 10 1945. Sb. zák. a nar., roč. 1945, čiastka 55, vydaná 22. 11. 1945.

ÚDU, f. ZW, šk. W-A-252. Přehled činnosti oddělení 16 pro lidovou výchovu, 11. 10. 1919, Dr. K. Velemínský.

Podrobné o osvetovej činnosti školského referátu: KÁZMEROVÁ, Ľubica. *Výchova občana prostredníctvom bratislavského referátu*

Ministerstva školstva a národnej osvetu. In *Forum Historiae*, 2010, roč. 4, č. 1, s. 5.

KÁZMEROVÁ, *Výchova občana...*, s. 3, ref. 22.

NA, f. MŠ, šk. 3223. Referát pre ľudovú výchovu, č. 76767/20, 16. 11. 1920.

Výnos MŠaNO č. 103-pres./1922 z 8. 2. 1922 o zlúčení školského, osvetového a cirkevných referátov. Věstník MŠaNO, 1922, č. 40.

NA, f. MŠ, šk. 311. Prezídium Referátu MŠaNO, č. 6943-pres./1922, 22. 11. 1922. Bratislava, Referát Ministerstva školstva a národnej osvetu. Vymezení kompetence, s. 4-6.

JELÍNEK, Karel. *Příručka pro osvětových pracovníkov*. Bratislava : Osvetový svaz pre Slovensko, 1936, s. 20.

Příručka pro osvětových pracovníkov, 1934, s. 24, ref. 27.

POKORNÝ, *Lidová výchova...*, s. 141-145, ref. 7.

POKORNÝ, *Lidová výchova...*, s. 140, ref. 7. *Masarykův lidovychovný ústav* vznikol v deň Masarykových narodenín 7. marca 1925 a prezident ho podporil finančným darom vo výške štyroch miliónov korun.

Teoretické i praktické závery o ľudovej výchove začali v roku 1929 vychádzať v edícii *Studijní knihovna Masarykova lidovychovného ústavu*. Do roku 1946 vyšlo 10 zväzkov zameraných na rôzne témy,

školským inšpektorom, ktorí ich zasielali Ministerstvu školstva a národnej osvety, považovali za nedemokratickú požiadavku ministerstva. Učitelia boli nielen najaktívnejšími nositeľmi a šíritelmi národnej osvety, ale aj spolkovéj činnosti vôbec.

Uskutočňovanie ľudovýchovného poslania sa dialo vo verejnom záujme a solidarita inteligencie s „ľudom“ bola podľa popredného osvetového pracovníka a úradníka ministerstva Antonína Matulu povinnosťou, ktorou vzdelaná časť obyvateľstva živiaca sa duševnou prácou spláca dlh národnému celku, ktorý jej umožnil vzdelanie získať. Ďalších príslušníkov miestnej inteligencie, úradníkov, notárov, advokátov, lekárov a pod., dokázal štát získať pre nezištnú osvetovú prácu len v obmedzenej miere. Učitelia sa neraz sťažovali, že miestna inteligencia im v osvetovej práci nepomáha a nezúčastňuje sa na ľudovýchovných podujatiach.

Učitelia všeobecne tvorili najaktívnejšiu vrstvu obyvateľstva v mestách aj na dedinách. Boli v každom miestnom spolku, nielen v učiteľských, čitateľských a vzdelávacích spolkoch, ale aj v invalidných, hudobných, hasičských, osvetových, družstevných, sociálnych, hospodárskych,

telovýchovných atď. Pôsobili v nich ako radoví členovia i ako poprední funkcionári.

Bez práce učiteľov sa nezaobišla žiadna besiedka, verejná oslava, manifestácia, akadémia či sprievod, ktoré sa konali najmä počas štátnych a národných sviatkov. Učitelia nacvičovali so žiakmi slávnostný program, recitácie, spevy národných piesní, hudobné, divadelné a športové vystúpenia, písali slávnostné prejavy. Našli by sme ich na turistických vychádzkach pri spoznávaní prírody a historických pamiatok, vysádzali stromčeky, krmili vtáky a zvieratá, zbierali ľudové piesne, povesti a starožitnosti, organizovali dobročinné zbierky, dokonca boli pozorovateľmi zrážkových a meteorologických staníc.

Medzi učiteľmi bolo mnoho autorov básní, poviedok, divadelných hier, ale aj odborných článkov, príručiek a kníh. Stredoškolskí profesori patrili medzi uznávaných odborníkov v mnohých vedeckých disciplínach, prednášali na konferenciách a zjazdoch, publikovali v domácich a zahraničných časopisoch.

Kým v 20. rokoch prežívala osveta a ľudová výchova výdatne podporovaná štátnymi subvenciami svoje „zlaté obdobie“, 30. roky priniesli výrazné zhoršenie situácie najmä v súvislosti

s veľkou hospodárskou krízou. Ministerstvo znížilo výdavky na osvetovú činnosť až o 60 %, pričom argumentovalo „ťažkými pomermi“, ktoré si vyžadovali, aby sa učitelia, profesori a inteligencia vôbec viac usilovali pomáhať odstraňovať hospodárske, sociálne a najmä kultúrne nedostatky ľudu. Občianska výchova mala viesť k zvýšenému záujmu o štát, jeho potreby a autoritu.

Koncom 30. rokov sa už nijaký príslušník emancipovanej slovenskej inteligencie netajil nespokojnosťou so štátoprávnym postavením slovenského národa. Radikalizácia autonomistov nútila centralistických politikov hľadať riešenie problému česko-slovenských vzťahov. No ostalo skôr pri sľuboch a konkrétné kroky boli minimálne. Ministerstvo školstva a národnej osvety urobilo určitú reorganizáciu v osvetovom odbore - zvýšilo počet referentov štátnej osvetovej služby pre slovenské osvetové zbory na sedem a jedného referenta určilo pre maďarské osvetové zbory. Po vyhlásení autonómie sa situácia radikálne zmenila, osveta vedená v duchu československej národnej jednoty sa stala nežiaducou. Nahradila ju osvetová práca výrazne ovplyvnená autonomistickou a neskôr autoritatívnou politikou Slovenskej republiky.

Použité zdroje a literatúra

napríklad vývoj a základy ľudovej výchovy, ľudová výchova žien, verejné knižnice, školská kinematografia atď.

ŠKODA – PAŠKA, *Dejiny osvety...*, s. 43, ref. 16.

SNA, f. Ref. MŠaNO, šk. 169. Osvetový sbor pre Slovensko, č. 1279/38, 15. 4. 1938. Zoznam osvetových zborov na Slovensku.

Snahy a smery našej ľudovej výchovy (1922), Pohledy do naší lidové výchovy (1926), Lidová výchova v demokracii (1928), Idea československého státu a lidová kultura (1938), Práce a cíle naší lidové výchovy (1939).

SNA, f. Ref. MŠaNO, inv. č. 273, šk. 169. Spis č. 20294/1937. Osvetový svaz pre Slovensko zasiela zoznam osvetových zborov na Slovensku, č. 1279/38, 15. 4. 1938.

SNA, f. Ref. MŠaNO, inv. č. 271, šk. 168. Žiadosť Osvetového sboru pre Slovensko o podporu na činnosť v roku 1932, č. 798/32, 11. 3. 1932.

SNA, f. Ref. MŠaNO, inv. č. 252, šk. 153. Spis č. 29.790/1932, 10. 5. 1932, Zoznam školských kinematografov a skioptikonov. Prístroje vlastnilo len 10 škôl (Bratislava, Smolník, Stará Lesná, Kežmarok, Košice-mesto, Košice-Barca, Kremnica, Vranov nad Topľou,

Komjatice, Tardoška), z čoho boli dve nemecké a dve maďarské školy. V Komjaticiach nemohli kinematograf používať „pre slabosť prúdu“. Skioptikon malo 21 škôl (Bardejov, Dubnica, Ladce, Pernek, Mošovce, Sučany, Vrútky, Malé Šenkvice, Modra, Nitra, Nové Zámky, Prešov, Dobšiná, Tisovec, Topoľčany, Chynorany, Kovarce, maďarská škola v Perbete, dve školy v Bratislave a ústav hluchonemých v Kremnici).

SNA, f. Ref. MŠaNO, inv. č. 252, šk. 153. Obežník č. 70, 10. 5. 1932. SNA, f. Ref. MŠaNO, inv. č. 272, šk. 168. Spis č. 5021/1934, Správy referenta štátnej osvetovej služby v Bratislave J. A. Vrátného z rokov 1934 – 1935.

Zákon č. 251/1922 Sb. zák. a nar., ktorým sa menia niektoré zákony o služobných pomeroch učiteľstva verejných škôl obecných a občianskych z 13. 7. 1922.

Publikované v zborníku *Snahy a smery našej ľudovej výchovy* z 2. zjazdu osvetových pracovníkov v Prahe roku 1922. Podľa: ŠKODA – PAŠKA, *Dejiny osvety v Československu...*, s. 34, ref. 16.

SNA, f. Ref. MŠaNO, inv. č. 270, šk. 167. Spis č. 23.095/III a i. 1933, Obežník č. 172, Podpora ľudovýchovnej činnosti učiteľstvom, 23. 10. 1933.

Metodické listy

Tvorivé písanie

Niekoľko námetov,
úloh a nápadov
na tvorivé písanie

Text:

Mathej

Thomka

Foto:

Pixabay

Načo zaťažovať tvorbychtivého čitateľa dlhými teoretickými úvodmi. Informatívny začiatok bol v rámci škrtania nadmerného množstva textu zredukovaný. Teoretické znalosti si čitateľ ľahko dohľadá v dostupnej literatúre.

Na tvorivé písanie existuje mnoho názorov a ešte viac zaručených postupov v mnohých múdрых knihách. Každý môže byť pravdivý, ktorýkoľvek môže mať blahodarný vplyv na aktiváciu a tvorivosť budúceho úspešného autora.

Tvorivý proces je najefektívnejší, ak sa pracuje pod dohľadom skúsenejšieho lektora, respektíve autora. Poradí, usmerní, pomôže s korekciami textu.

V tomto článku sa však zameriam na úlohy pre autora, ktorý pracuje sám. Lebo literatúra predsa nie je žiadne skupinové umenie.

Prvým krokom by malo byť založenie **Autorského denníka**. Ideálna veľkosť A5 do vrečka, v tvrdej väzbe, čisté alebo štvorčekové listy. Do tohto zošita by si mal autor zapisovať svoje nápady, počuté vety a výroky, zaujímavé postavy, môže v ňom rozvíjať jednotlivé časti textov. Môže v ňom finalizovať jednotlivé úlohy.

MOTIVAČNÁ FÁZA – FÁZA ROZOHRIEVANIA

Najťažší je začiatok. Najťažšie je nájsť si čas na písanie. Najťažšie je vôbec začať.

Viacerym autorom sa osvedčilo nájsť si pevný ČAS, keď budú tvoriť. Privstať si o pol hodinu skôr a písať. Alebo si nájsť chvíľu na písanie pred spaním.

Nie je jednoduché poraziť autorský blok, a ak si aj nájdeme čas, zdá sa, že nie je o čom písať.

Automatické písanie

Na naštartovanie je to výborný spôsob. Vyčlení sa čas alebo rozsah písania a bez prestávky či autokorekcie sa píše. Ak náhodou stratíš myšlienku, začni písať svoje meno alebo preskoč na iný nápad. Hlavne neprestávajú písať.

Nepíš vždy na jednom mieste, meň prostredia aj spôsob písania. Občas píš rukou, niekedy ceruzkou, na linkovaný či čistý papier.

Ak máš rozpísanú dlhšiu poviedku, zadaj si tému. Venuj sa v automatickom písaní jednej z vedľajších postáv, sleduj prostredie príbehu, čo sa v ňom deje mimo dejovej linky príbehu. Venuj sa predmetu, ktorý je pre tvoj text dôležitý, čo sa s ním dialo predtým či po príbehu.

Rozpíš si viacero príbehov, básní, textov.

Niekoľko variácií:

- Pusti si soundtrack z obľúbeného filmu, vyber hlavnú tému, ideálne skladbu v trvaní cca 8 minút. To je tvoj čas na písanie.
- Napíš jednu stranu A4 čohokoľvek, čo ti napadne.
- Do určitého času napíš aspoň 200 slov.
- Píš pre konkrétného čitateľa, komunikuj s ním, prezrádaj mu tajomstvá.
- Vymysli dve situácie zo života postavy a každej venuj 5 minút. Napríklad Prvý bozk a Stratil som sa v mestskom parku. Píš bez editácie, neustále, presne päť minút.

- Nahraj si svoje myšlienky počas prechádzky a potom ich prepíš.

Abeceda

Napiš si pod seba 23 písmen abecedy (Q,X,Y vynechaj) a máš matricu na aktiváciu slovnej zásoby. Daj si časový limit a tému pre abecedu.

Úloha č. 1: Téma: postavy do poviedok – autoritatívny autista, bláznivý boxer, cigánsky cisár...

Úloha č. 2: Téma: rôzne prostredia pre poviedky – africká autostráda, zamrznutá zimná záhrada...

Úloha č. 3: Téma: prehľadaj prostredie, v ktorom sa bude odohrávať tvoj príbeh, a pomenuj v ňom netradičné predmety – akreditácia automechanika, brošňa barančeka...

Tvoj mozog si prebehne nielen slovami pod jednotlivými písmenami, ale aktivuje a nájde aj ďalšie slová, ktoré nakoniec do abecedy nenapíšeš.

PRÓZA

Ak sa zameriame v tvorbe na čitateľa, pre jeho záujem a pozornosť sú dôležité okrem pútavého deja, postáv a zápletky hlavne vierohodnosť a presnosť. Týmto dvom posledným menovaným aspektom sa budeme venovať v úlohách na spoznanie postavy a prostredia diela.

Postava prozaického diela

V próze a hlavne v krátkych formách je dôležité dôkladne poznať jednotlivé postavy, ich prežívanie, správanie, ich výzor (hoci sa v literárnom texte nikdy nevyskytnú), aby sme ako autori neurobili chybu v ich správaní v literárnom diele.

Úloha 0: Vytvor si databázu jedinečných postáv, individualít, do ktorej budeš môcť kedykoľvek siahnuť. Ku každej svojej postave pripíš vetu, dve z jej života.

Úloha 1: Kto je Barnabáš Richter? Len na základe mena napíš krátky príbeh o postave.

Úloha 2: Krížový výsluch – ak máš vymyslenú postavu, venuj jej krátky text, v ktorom sa budeš zaoberať rôznymi aspektmi jej života – čo má obuté, ako spáva, ako sa smeje, aké má zlozvyky, kedy mala naposledy sex, na aké zviera sa podobá, čo skrýva, ktoré časti svojho tela považuje za atraktívne atď. atď. Čím viac o svojej postave vieš, tým je pre teba reálnejšia.

Úloha 3: Napíš životopis svojich postáv.

Úloha 4: Reklama na literárnu postavu – vytvor zo svojej postavy jedinečný knižný či reklamný produkt. Rozsah maximálne 50 slov.

Úloha 5: Postava v netradičnej situácii – ak máš svoju postavu presne definovanú, skús ju posunúť do prostredia či obdobia, ktoré je pre ňu úplne netradičné. Napríklad: čo by robila počas druhej svetovej vojny? Ako by sa správala na nudapláži, na bitútku či v černošskom gete?

Úloha 6: Nevidené postavy – sadni si v meste na lavičku, okolo ktorej chodí viac ľudí. Zavri oči a len pomocou hlasov, krokov či zvukov si vizualizuj postavy. Naslepo si rob poznámky ceruzkou.

Prostredie prozaického diela

Začínajúcim autorom, ale nielen im, sa pri rozprávaní stane, že nepoznajú prostredie, v ktorom sa ich príbeh odohráva. Aj postavy potom konajú zmätene a citeľne sa naruša uveriteľnosť diela.

Úloha 0: Vytvor si banku prostredí. Prostredia by mali byť pomenované trojslovne. Napríklad väzenie pre gamblerov, kaviareň s jedným čašníkom...

Úloha 1: Prostredie v tme – predstav si, že sa pohybuješ neznámym prostredím v úplnej tme. Spoznávaj ho hmatom. Buď pozorný na detaily. Spracuj v príbehu.

Úloha 2: Detaily – všimaj si drobnosti v jednotlivých prostrediach. Obrázky či sochy na budovách, zabudnuté veci v dopravných prostriedkoch, nepochopiteľné veci na netradičných miestach. Spracuj a vysvetli ich vo forme drabble (literárny útvar majúci 100 slov).

Úloha 3: Veci, ktoré prekvapia – predstav si jednoduché prostredie. Malú miestnosť, autobus, malú lúčku v lese. Zavri oči a dobre ju preskúmaj. Zrazu sa na nej objaví vec, ktorá tam vôbec nepatrí – veľký červený dáždnik, dvesto rozkotúľaných dúhových guľôčok, kabínka podzemného výťahu. Neboj sa nonsensu. Napiš krátky príbeh, v ktorom bude hrať prostredie dôležitú úlohu.

Úloha 4: Ako je počuť príbeh? Rovnako ako pri postavách si nájdi miesto s výraznými zvukmi. Eliminuj zrak a započúvaj sa do zvukov mesta. Zameraj sa na prostredie, v ktorom sa všetko odohráva. Nemusí byť reálne, ale malo by byť uveriteľné. Naslepo si rob poznámky ceruzkou.

Úloha 5: Drobnosti – zober si niekoľko drobností (špendlík, kamienok, jednocentovú mincu, šraub, gombík, spinku) a umiestni ich na tri miesta, kam nepatria. Napiš tri miniatúry o jednej z vecí na troch miestach. Rozsah jedného textu je maximálne 50 slov.

.....

KRÁTKKE PROZAICKÉ FORMY

Skôr než sa pustíme do samotného písania, je dobré si premyslieť premisu diela. Čo je to tá premisa? Dá sa povedať, že je to dôvod, prečo píšeme to, čo píšeme. Je to nástroj, ktorý nám pomáha držať sa témy a vďaka nemu sa cieľ nášho príbehu stane zreteľnejším.

Zjednodušené je to podstata textu zhrnutá do jednej vety. Mala by obsahovať postavu, konflikt a rozuzlenie.

Mikropoviedka

Je to forma, ktorá ťa naučí vyzroprávať príbeh na krátkom rozsahu. Definujme si ju ako prozaický útvar, ktorý má presne 10 viet.

Jednoduché, nie však záväzné pravidlá:

Prvá veta tvorí úvod, predstaví hlavného hrdinu, resp. prostredie, čo je však najdôležitejšie, musí byť pútavá, vtiahnuť do deja.

Druhá a tretia veta približujú čitateľovi dôležité informácie príbehu, smerujú k zápletke.

Štvrtá až ôsma veta pracujú na zápletke deja, vedú čitateľa k záverečnému rozuzleniu. Dávajú priestor pre prozaickú obraznosť, obohatenie textu.

Posledné vety pripravujú priestor pre pointu, ktorá môže byť v závere prekvapivá.

Je to veľmi jednoduché.

Dôležité upozornenie: súvetie je jedna veta a správne napísaná priama reč s uvádzacou vetou sa takisto ráta ako jedna veta.

Nezabudni na pútavý nadpis, pomocou ktorého sa môžeš zahrávať s očakávaniami čitateľa.

Hry s mikropoviedkou

1. Vytvor si databázu prvých viet

Zbieraj ich v dopravných prostriedkoch, počúvaj ľudí, požičaj si ich zo známych diel. Vytvor si ich niekoľko podľa vlastných pravidiel (napríklad musí sa v nich objaviť postava, mesto, niečo krvavé). Zahraj si s kamarátmi hru, ako by sa mala začínať ich obľúbená kniha, nechaj si zadať prvú vetu, z ktorej napíšeš poviedku na želanie.

Dodrž pravidlá – s prvou vetou máš ešte deväť ďalších viet, ale vieš, ako začneš.

2. Žánrová mikropoviedka

Zvoľ si žáner mikropoviedky – western, ženská mikropoviedka, rozprávka, detektívka, sci-fi, mikropoviedka formou listu.

Zadať si 10 náhodných slov, ktoré sú typické pre daný žáner, ale nemali by byť z jadra slovnej zásoby.

Napiš poviedku tak, aby každé z desiatich slov bolo použité v texte iba raz. A v každej vete bude práve jedno z týchto slov. Správnym zoradením slov vzniká osnova textu. Slová by mali byť použité plnohodnotne, mali by mať veľký význam pre celkový text.

Príklad slov pre ženskú poviedku: muskulatúra, otčím, kulma, zachichotanie, kooperácia, maskara, blondáčik, koitus, Chardonnay, telefonát.

Variácie: popros kamarátov o 10 slov, ktoré musíš použiť v poviedke, neboj sa nechať ich, aby si zaželeli aj formu, ktorou to má byť napísané.

3. Mikropoviedka podľa frazeologizmu

Hľadaj príbehovú linku, ktorá nebude prvoplánová, ale bude nápaditá, s nečakaným vyvrcholením. Napríklad na frazeologizmus: Lož ma krátkke nohy.

Napiš cyklus mikropoviedok s rovnakým hrdinom, ale inými frazeologizmami.

4. Mikropoviedka podľa slov v tabuľke

Pozri stranu 23.

Vyber si stĺpec alebo riadok z tabuľky. Nájdi pre každé slovo miesto v texte. Platia opäť pravidlá jedno slovo v jednej vete.

Zvolením „náhodných“ slov a ich vzájomných prepájani vznikajú námety, ktorými môžeme vyvrátiť tvrdenie „všetko už bolo napísané“.

5. Drabble

Drabble je prozaická forma, ktorá má presne 100 slov a v závere má prekvapivú pointu. Takisto jej prvá veta by mala priamo vťahovať do deja. Nadpis sa do sto slov nepočíta.

Rovnako ako mikropoviedka učí autora výberu správnych slov. Eliminuje slová, resp. celé vety, ktoré sú pre príbeh zbytočné. Koncentruje text do presnej formy 100 slov.

.....

Úloha 1: Vezmi si škatuľku zápaliiek a napíš drabble o živote zápalky.

Siahni hlbšie do prežívania zápalky, jej vnímania sveta – mytológie, personifikuj ju, vymysli jej meno, vzťahy, ako vníma jednotlivé fázy svojho života.

.....

A1	škorpión	B1	mŕtvola	C1	žena	D1	stánok	E1	gilotína	F1	odrobinky	G1	hnedá	H1	rifle	I1	všade	J1	peniaze
A2	predlaktie	B2	mobil	C2	banka	D2	múka	E2	rytier	F2	kábel	G2	praskať	H2	losos	I2	jazyk	J2	pavučina
A3		B3	pergamen	C3		D3		E3		F3		G3		H3		I3		J3	
	kaleráb				kapučíno		predkolenie		atrament		vlákn		topánka		málokto		choroba		leukoplast
A4		B4		C4		D4		E4		F4		G4		H4		I4		J4	
	pivo		šnúrky		nylon		zvieratko		čaj		zlatovlas		udica		deravá		padat'		mesto
A5		B5		C5		D5		E5		F5		G5		H5		I5		J5	
	budova		gladiátor		podrážka		jachta		žily		levandul'a		chodidlo		noviny		jazero		stokrát
A6		B6		C6		D6		E6		F6		G6		H6		I6		J6	
	cous-cous		obkladačky		Taliansko		písmeno		tučniak		poza		súd		kosodrevina		Amerika		pluh
A7		B7		C7		D7		E7		F7		G7		H7		I7		J7	
	spomienka		klepeto		film		rez		kakao		cesta		pálenka		špagety		parmezán		ísť
A8		B8		C8		D8		E8		F8		G8		H8		I8		J8	
	povraz		Lewis		charleston		bar		duch		pasca		maturita		lupa		papagáj		pohreb
A9		B9		C9		D9		E9		F9		G9		H9		I9		J9	
	námorník		altánok		vláčiť		vtákopysk		ostrov		priúžko		obleky		rana		kalamár		makovica
A10		B10		C10		D10		E10		F10		G10		H10		I10		J10	
	lykožrút		švác		odrážať sa		maniak		kožušina		špina		chlap		kaviár		norka		MHD

POÉZIA

Pre budúcich autorov poézie jedna dôležitá rada na začiatok. Prv ako začnete svoje básnické texty prezentovať verejne, pokúste sa prečítať aspoň desať básnických zbierok autorov, ktorí ich napísali najneskôr pred päťdesiatimi rokmi. Naučíte sa tak vnímať rôzne formy poetického textu, rytmus básne, nahliadnete do slovnej zásoby iných básnikov a šikovnejší odkukajú básnické prostriedky.

Začínajúci autori majú veľké množstvo námetov, ktoré majú potrebu vyjadriť formou básne, či už sú to nešťastné lásky, kritika spoločnosti, alebo smútky a vnútorné prehry. Poézia tu slúži ako prostriedok psychohygieny. My sa na poéziu pozrieme ako na hru. Hru so slovom a formou.

Úlohy na aktiváciu mozgu

Jednoslabičné slová: Napíš zmysluplné vety tak, že použiješ jedine jednoslabičné slová. Táto úloha okrem aktivácie slovnej zásoby poukazuje na fungovanie rytmu v texte.

Varianty s dvojslabičnými a trojslabičnými slovami. Vzniknuté vety, verše, sa dajú použiť v ďalších textoch.

Príklady:

- Ja som dnes pred ním a ty si za ním.
- Ber len to, čo ti zem dá!
- Dom má pec a na nej spí zlý pes.

Samohláskovanie: Všetky samohlásky v texte budú rovnaké. V tejto úlohe sa treba zamerať skôr na zmysluplnosť viet ako na veľký rozsah textu.

Variácia: obmedzenie 2-3 samohlások.

Príklad:

Vo štvrtok tchor Oto pohotovo pohol chvostom.

Na prvé písmeno: Známa úloha, ktorá sa dá použiť rovnako v próze ako v poézii. Všetky slová, i predložky a spojky, sa budú začínať na rovnaké písmeno. Uvažuj, ako sa dá takýto text významovo deliť do jednotlivých veršov.

Úlohy B, C aj D sa dajú využiť v autorských textoch. Domáca úloha: naštuduj si, čo je aliterácia, eufónia.

Zhluky písmen: Zadať si skupinu hlások – napríklad str. Nájdi čo najviac slov, ktoré obsahujú tieto písmená. Z databázy slov vytvor autorský text. Pre zrozumiteľnosť textu si môžeme dovoliť používať predložky, zvrtné zámená či spojky.

Opäť sleduj fungovanie aliterácie.

Príklad:

Ústredná téma astrálneho stretnutia stroskotala na ústrkoch strakatých Strombolčanov. Strachovali sa stretávajú.

Písmená z mena: Zostav čo najviac slov iba z hlások svojho mena a priezviska. Samozrejme, každé písmeno je možné použiť aj viackrát. Dôležitý je dôraz na slovesá, následne by sa databáza slov mala rozrastať o plnovýznamové podstatné a prídavné mená.

Z vytvorených slov zostav súvislý text, pokús sa o krátku zmysluplnú báseň.

Krátke poetické útvary ako básnická hra

1. Akrostich

Poetický (ale môže byť aj prozaický) útvar, v ktorom prvé písmená (alebo i slabiky) veršov či riadkov skrývajú odkaz, nadpis, správu.

Úloha: Lubovoľné slovo napíš po hláskach pod seba, každá hláska sa stane začiatočným písmenom nového slova, verša alebo vety.

Forma má množstvo variácií – použiješ iba prídavné mená ako charakteristiku postavy, všetky slová vo verši sa budú začínať na rovnaké písmeno, text bude plnohodnotnou básňou, že ide o akrostich budú ukazovať len veľké písmená na začiatku veršov.

Príklad:

Láme si hlavu

Ešte netuší

Nevie

Kráča po rozpadnutom chodníku

A hľadá úlomky, čo k sebe pasujú

Vyskúšaj si mezostich (odkaz v strede básne), telestich (na konci veršov), akroteleuton (na konci aj na začiatku verša, ale na konci veršov je čítaný zdola.)

Tento útvar pomáha pri rozšírení slovnej zásoby a učí hľadať synonymá.

2. Haiku

Japonská trojveršová forma s pevným počtom slabík vo verši. Prvý verš má 5 slabík, druhý 7 slabík. Tretí verš s pointou opäť 5 slabík. Haiku pomáha koncentrovať myšlienku, rozvíja schopnosť minimalizovať text a podnecuje hľadanie synonym. Haiku vychádza z prírodnej lyriky, ale pri hľadaní námetov sa nemusíme obmedzovať prírodou a pôvodnými pravidlami haiku.

Úloha: Vytvor mestské haiku, haiku o ľuďoch, haiku o drobnostiach na stole, situáciách okolo teba a podobne. V tomto prípade bude najdôležitejšia presná forma 5 – 7 – 5.

Pozor – slabičná predložka (vo, ku, na, pred...) či spojka sa počíta vždy ako slabika. V haiku sa nikdy nesnaž o rýmy. Strhnú na seba pozornosť a haiku „pokazia“. Pomôcka pre tvorbu haiku: Predstav si celý text haiku ako literárnu fotografiu, ktorá zachytáva jeden okamih.

3. Tanka

Japonská päťveršová forma s pevným počtom slabík vo verši. Dá sa povedať, že ide o akési rozšírené haiku. Forma haiku 5 – 7 – 5 je rozšírená o ďalšie dva verše po 7 slabík, v záverečnom verši je pointa. Takže veršová schéma je počtom slabík: 5-7-5-7-7.

Úloha 1: Spracuj autorské haiku s rovnakým zadáním ako haiku, ale s odlišnými slovami.

Úloha 2: Skús rozšíriť hotové haiku o ďalšie dva verše spôsobom, ktorý obráti vyznenie pôvodného haiku.

Tanka ani haiku nepoužívajú nadpis, ale pri úlohách v rámci rozvoja tvorby kvalitných nadpisov sa o nadpisy pokúsiť môžeme. Môžu vyzeráť napríklad takto: Haiku o presýpaní, Tanka o stratenom dieťati.

4. Cinquain

Táto forma bola americkou reakciou na haiku a tanku. Znamená päťicu, súbor piatich prvkov. Je to akási báseň – metafora či metonymia, ktorá presúva význam jedného podstatného mena na iné. Pozorného autora môže naučiť, ako pôsobia jednotlivé slovné druhy či vetné členy na výstavbu básne.

Cinquain nepoužíva nadpis. Prvý verš je zároveň témou básne.

Akousi skúškou správnosti fungovania básne je prehodenie prvého a piateho verša textu. Ak funguje rovnako (odhliadnime od gramatických kategórií), je cinquain správny.

Pravidlá na zostavenie básne:

1. verš: jednoslovné pomenovanie témy – podmet vyjadrený podstatným menom,
2. verš: dvojslovný opis témy – dva zhodné prívlastky – vyjadrené prídavnými menami,
3. verš: trojslovné vyjadrenie činnosti – tri prísudky (slovesné nerozvité holé) – tri slovesá,
4. verš: štvorslovné vyjadrenie pocitu, vzťahu k téme – kompozícia predmetová, resp. príslovkového určenia,
5. verš: jednoslovné synonymum témy – podmet – (metaforovaný podmet z 1. verša).

Žrebec
silný, čierny
cvála, vzpína sa, erdží,
láka ma svojou silou
milénec.

5. Kaligram

Báseň, ktorej písmená, celé slová či verše sú usporiadané typograficky do obrazca, ktorý vyjadruje tému celej básne. Rozvíja hľadanie správnych slov, vzťah k typografii.

Úloha: Nakresli si obrys nejakého predmetu – kríž, veža, loď, hruška, pohár – a vyber slovnú zásobu podriadiť tomuto obrazcu. Slová nakoniec vytvoria kaligram.

Nápady na zmenu štýlu tvorby

Báseň poskladaná z novín: práca s obmedzenou slovnou zásobou. Vystrihni titulky, slová z novín

a poskladaj ich do básne. Zameraj sa na zmysluplnosť textu a silnú pointu. Nezabudni na nadpis.

SMS, tweet: práca s obmedzeným rozsahom textu.

Úloha 1: Napíš báseň SMS. Máš na ňu priestor 160 znakov vrátane medzier. Píš ju priamo dotyčnej osobe.

Úloha 2: Vymysli báseň reakciu na aktuálnu tému. Bude mať rozsah tweetu, teda 280 znakov. Skús ju následne skrátiť na 140 znakov bez zmeny významu.

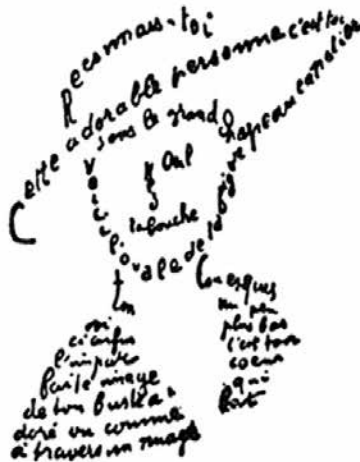
Báseň v próze: druh poézie, ktorý sa z hľadiska zvukového aj grafického javí ako próza, je písaný ako próza bez veršového členenia a nevyužíva rýmy, resp. rytmus je zachytený skôr formou zvukomalebnosti. Text je však písaný básnickým spôsobom, neobvyklým metaforickým a symbolickým jazykom. Využíva viac poetických obrazov a vytvára silnejší citový efekt.

Úloha 1: Napiš báseň v próze. Potom ju skús rozdeliť do veršov, vynechaj nepodstatné časti, škrtaj.

Transformácia básne

Cieľom tejto úlohy je naučiť sa korigovať vlastnú tvorbu, obmieňať ju, variovať.

Úloha 1: Vezmi svoju staršiu báseň a v každom verši nahraď aspoň jedno slovo iným alebo nepodstatné slovo škrti. Vylepši ju.
Variácie: Aby sa nezmenil význam, aby sa zmenila pointa...

Guillaume Apollinaire: Poème du 9 février 1915 - Reconnais-toi (zbierka Calligramme)

Úloha 2: Vyber si báseň renomovaného autora a zahraj sa s ňou rovnako ako so svojou.

Úloha 3: Transformuj svoju báseň do iných foriem, aby sa zachovala myšlienka textu.

Viazaná forma

Na literárnych súťažiach sa v kategórii poézie vždy vo veľkom množstve objavujú básnické prvotiny, ktoré sa snažia napodobniť viazanú poéziu. Samozrejme, ich kvalita je veľmi tristná nielen z dôvodu, že sa snažia napodobniť poéziu a jazyk starý takmer dvesto rokov. Je to najmä tým, že autori pravdepodobne neprečítali veľa poézie a o pravidlách viazanej poézie nevedia takmer nič. Ich literárne pokusy by sa dali prirovnať k odvahe odohrať organový koncert pred vypredaným hľadiskom po prvej hodine klavíra.

Predtým ako sa autor pustí do tvorby viazanej poézie, mal by sa o nej niečo naučiť a pohrávať sa s ňou. Na otázku prečo, odpoviem parafrázou jednej úlohy rýmu: „Rým je spájanie pojmov, ktoré sú vzdialené a často ťažko spojitelné. Takto dochádza k rozličným asociáciám, čím sa zvyšuje komunikačný dosah textu a jeho estetický účinok.“

Takže, čo je rým?

Rým je ZVUKOVÁ zhoda na konci slov alebo skupín slov na konci veršov, prípadne polveršov.

Dve základné pravidlá

1. Pravidlo o rytme básne – rýmujú sa spolu párnoslabičné a spolu nepárnoslabičné slová.
Dolomity = nerozbitý = nové mýty = denne bitý
Mamina = spomína = je iná = povinná
Opora (tri slabiky) ≠ dvora (dve slabiky), ale Opora = do dvora
2. Rým je ZVUKOVÁ zhoda od **predposlednej SAMOhlášky** verša.
Príklady zvukovej zhody v rýmoch, kde A je samohláska a B spoluhláska.
ABA = ABA páli = stály = svaly = Ali = Donovaly
ABAB = ABAB dobil = kobýl = mobil = sto Bill
ABBBA = ABBBA o strom = ostrom = s Jánom Kostrom
* ABA = ABA/B/ slová = SlováK // s tebou = lebo
* „**Slabohláska**“ (podľa Petra K. Šranka) – presahový, useknutý rým, ak sa jeden z veršov končí samohláskou (otvorená slabika), druhý môže mať hlásku navyše, ktorá sa nepresadzuje (zatvorená slabika).

V slovanských jazykoch môžeme povedať, že pri rýmoch nezáleží:

Na dĺžke: napríklad e = é = ie = ä (mäso = nie soľ = klesol)

Na tvrdosti: napríklad y = i, c = č (zabiť = za byt)

Na veľkosti: NATO = na to (USA = u lesa)

A nezabudnúť: **Výslovnosť je nad písmo!**

(IQ = ikvé = výkvet, mc² = emcé na druhú = v kruhu, Bordeaux = bordó = kordom)

O výnimkách a ďalších pomôckach sa dočítate V textárskej príručke na textárskych stránkach Petra Kefa Šranka www.kefoweb.sk.

Konsonancia je zvuková zhoda spoluhlások pri nezhode samohlások na konci veršov alebo rytmických celkov (krúži – križa, hviezdy – hvízda).

Asonancia sa zakladá na zhode samohlások a nezhode spoluhlások na konci veršov alebo rytmických celkov (Slovák – dodám, vkradne – k mame)

Konsonancia a asonancia sú tiež druhy zvukovej zhody, kedysi sa pokladali za druh nedokonalého rýmu. Dnešná poetika ich do oblasti rýmu nezahrňa. Necháme ich pre piesňové texty. My sa zameriame iba na pravé kvalitné rýmy.

Za nedobré rýmy môžeme považovať:

- jednoslabičné slová – máš, dáš, náš (nesplňajú základnú definíciu, len ak sa k nim pridá predložka alebo predpona),
- gramatické rýmy – majú rovnaké gramatické kategórie (robiť, dobiť, zdobiť; trieda, krieda, bieda). Vieme ich vytvoriť veľké množstvo,
- aj lexikalizované, prepoužívané rýmy (láska – páska, neba – teba, lekná – pekná). Spoznáme ich čítaním.

Síce neexistuje žiadny Krátky slovník rýmovania ani Pravidlá slovenského rýmovania, pri hľadaní rýmov však trochu pomôže **Retrográdny slovník** <http://www.retrogradnyslovník.sk/> alebo **Retrográdny slovník slovenčiny** (Mistrík, 1976). Obidva obsahujú množstvo gramatických rým, ale keďže už základné pravidlá poznáš, dobré rýmy isto nájdeš.

Cvičenia na hľadanie kvalitných rým – rýmové rady a rýmové skupiny

1. Vyhľadávaj rýmové skupiny a rady na všetky príklady rým – ABA, ABAB atď.
2. Skús ich spájať do významových veršov, prepájať v dvojveršiach.

Ak vieš vymyslieť nádherné rýmy, nesmieš zabudnúť na dôležitú vec. Obsah básne je vždy nadriadený rýmom, a nie naopak. Nedaj sa ovládnuť krásnou rýmovou zhodou na úkor zmyslu textu!

Formy viazanej poézie

Ak sme sa preluskali základnými poučkami až sem, môžeme predstaviť jednotlivé formy, kvôli ktorým sa oplatí teóriu viazaného verša zvládnuť.

Dvojveršie – vtipná báseň, často s absolútnym rýmom. Schéma: združený rým: aa

xxx – Peter Kefo Šrank

Kúpilo si prasa činky
nemá čas na prasačinky

Okno do brehu – Rado Radiar Tiňo

Som sivý žralok, no dobre hútam, koho sivý desím,
som si vyžral okno do brehu, tam kohosi vydesím.

Limerick – vtipná päťveršová báseň. Ide v nej hlavne o pobavenie čitateľa alebo aspoň autora.

Schéma: AabbA. Prvý a piaty verš sú zhodné, resp. veľmi podobné.

Jeden dedko z Békéscsaby
nafukoval slamkou žaby.
Jedna mu to vrátila,
prifúkla ho o kilá.
Odletel on z Békéscsaby.

Štvorveršie – je prevažne viazané, využívalo sa už v ľudovej slovesnosti.

Rýmové schémy štvorverší by si si mohol pamätať zo školy: združený – aabb; striedavý – abab; obkročný – abba

Inzerát – Paľo Garan

Vymením zimný smútok za jarný.
(Ľuba, buď predsa rozumná!)
Ponúkam hladkú poéziu kaviarní
a drsnú prózu mňa.

Rubáí (Rubání) – orientálna štvorveršová báseň, oslavovala radosti života.

Schéma: aaba. Prvé dva verše naznačujú tému, tretí nerýmovaný naznačuje inú myšlienku a štvrtý verš rýmujúci sa s prvými dvomi báseň uzatvára pointou.

Zuzana má čierne tangá
a ja hubu ako hangár
čo mám robiť sú tu ľudia
zhltneť slinu ako Ganga

S
A
LUT
M
O N
D E
DONT
JE SUIS
LA LAN
GUE É
LOQUEN
TE QUESA
BOUCHE
O PARIS
TIRE ET TIRERA
TOU JOURS
AUX A L
LEM ANDS

Guillaume Apollinaire: Tour Eiffel (zbierka Calligramme)

Triolet – osemveršová báseň, kde sa opakuje prvý verš vo štvrtom a siedmom verši a druhý verš ako ôsmy verš strofy.

Schémy: ABaAabAB // ABbAabAB // ABaAbaAB

Dôležitý je výber prvého a druhého verša, básňou sa má dosiahnuť ich významová zmena.

Sidžo – kórejská poetická forma, ktorá sa v slovenčine ustálila ako šesťveršová forma.

Schéma: Abba cc, v záverečnom verši je pointa.

Jeej, môj prvý triolet – Pavol Garan

(s malou licenciou)

Moje slová majú váhu,
alebo sú na príťaž?
Do stvorenia nezasahuj.
Moje slová majú váhu,
keď sa ma nič nepýtaš.
Ľúbime sa vo výťahu –
moje slová majú váhu,
alebo sú na príťaž.

Barové sidžo (4.30 nadránom) – Peter Staríček

Prísť na svet poutierať stoly...
... a dozvedieť sa, čo je samota.
Bláznovo klbko, čo ťa domotá...
omotá... moták... (čo ťa bolí?)...

A ty si myslíš, že to nešťastie
z barovej handry ráno vytrasieš?

Rispet – osemveršová forma, jedno štvorveršie a dve dvojveršia so schémou abab cc dd. V druhom dvojverší je pointa básne.

No a máme tu, samozrejme, kráľovskú formu **sonet**.

Ale prv než sa sonet začne písať, mal by cielavedomý autor najskôr prečítať aspoň sto sonetov od rôznych autorov, aby zistil, že pustiť sa do sonetu je veľká odvaha.

Sonet nemá len rýmovú schému, ale množstvo rôznych druhov a pravidiel.

Príklad tvorivej dielne – Viazaná poézia

Časová dotácia: 60 – 90 minút

1. Preškrtni dvojice slov, ktoré porušujú pravidlo o zhode v počte slabík.

**Sloboda – dodá, nevysoká – soka, Marta – kartár,
zub – kozub, trilobit – nerobiť**

2. Napíš gramatické rýmy.

Učili –

Od skúsenosti –

3. Vytvor rýmový rad k slovám

Skrýva –

Faux pas –

Básne –

Paríž –

4. Vymysli vtipné dvojveršie o politikoch – ich mená použi v rýmovej pozícii...

.....

.....

- ## 5. Dokonči Limerick.

Jeden chlapík z Bratislavy A

..... a

Potom skočil z mosta b

.....b

Jeden chlapík z Bratislavy. A

6. Vymysli **štvorveršie** alebo **rubáí** o ovocí alebo zvieratách. Vymysli nadpis.

.....

.....

.....

.....

7. Doplň do **trioletu** verše so správnymi rýmami, aby sa posunul význam básne v záverečných veršoch. Vymysli vhodný nadpis.

A – Nie som celkom si istý

B – čo som spravil

a/b

A – Nie som si istý

b/a

a/b

A – Nie som si istý

B – čó som spravil

Guillaume Apollinaire: Saignante flèche (zbierka Calligramme)

NIEKOĽKO NÁVRHOV NA MEDZIUMELECKÉ PREPOJENIA S LITERATÚROU

Výtvarné umenie

- obraz ako zdroj inšpirácie (napíš báseň, drabble k obrazu; text bude fungovať aj bez obrazu),
- metafory z obrazov – hľadanie detailov (napríklad Záhrada pozemských rozkoší H. Boscha),
- ilustrovaná poviedka (konkrétne podstatné mená budú kreslené, nie písané),
- komiks – scenár pre komiks, komiksové stripy,
- kooperácia s výtvarníkmi – obraz na poviedku – poviedka k obrazu.

Hudba

- ako zdroj inšpirácie (pri automatickom písaní, na navodenie atmosféry...),
- karaoke (vymýšľaj vlastný text),
- vytvorenie textu na známu melódiu – pesničkové texty – viazaná poézia,
- zhudobnenie básne – vymýšľanie vlastnej melódie na text básne,
- dotváranie zvukov v básni bubienkom, paličkami, trianglom...,
- správny výber hudby na ovládanie nálad píšuceho,
- príbehy skryté v hudbe.

Dramatizácia

- PANTOMÍMA – ako zdroj inšpirácie,
- zahratie obľúbenej časti básne (opis hraného),
- komentovanie hrania – hranie podľa komentovania,
- zahrať poviedky – prepis poviedky podľa videného,
- vytvorenie dramaticizácie – jednoaktovka.

Film

- ako zdroj inšpirácie,
- opis filmového prostredia,
- prepis filmovej postavy do alternatívneho prostredia,
- prerozprávanie príbehu, zameraný na detaily, na inú postavu...,
- príprava scenára.

Publicistika

- ako zdroj inšpirácie, materiálu (básne z čiernej kroniky),
- noviny – strihanie, trhanie, lepenie, využívanie obmedzeného textu,
- dopĺňanie textu,
- nadpisy ako motivácia,
- vytvorenie literárnych novín. ■

o autorovi

Mathej Thomka (1977)
Prozaik, pedagóg, lektor
a autor mnohých literárnych
dielní na Slovensku
i v Česku - Medziriadky,
Letavy, Campus, Aeroškola,
Zrkadlenia... Porotca
literárnych súťaží

a šéfredaktor viacerých literárnych časopisov. V roku 2013 debutoval zbierkou poviedok Pod orechom tma. Je autorom projektu a zbierky poviedok Poviedka na želanie. Momentálne žije v Prahe.

TvorBA priniesla radosť z tvorivosti

.....
FOTO: NOC

Koncerty, divadelné a folklórne predstavenia, filmové projekcie, výstavy fotografií a výtvarnej tvorby, recitačné vystúpenia. To všetko ponúkol pilotný ročník Dní neprofesionálneho umenia TvorBA. Na štvordňovom festivale, ktorý pripravilo Národné osvetové centrum, sa v centre hlavného mesta v októbri predstavilo vyše 550 najlepších neprofesionálnych umelcov z celého Slovenska – víťazov celoštátnych postupových súťaží v rôznych oblastiach záujmovej umeleckej činnosti a neprofesionálnej umeleckej tvorby.

„Bratislava je preplnená umením, ale tým profesionálnym. Väčšina aktivít z rôznych oblastí neprofesionálneho umenia sa však deje priamo v regiónoch a Bratislava zostáva v úzadí,“ povedala iniciátorka podujatia Tatiana Šišková z Národného osvetového centra.

Festival umožnil víťazom celoštátnych postupových súťaží v rôznych umeleckých druhoch a žánroch prezentovať svoju tvorbu v hlavnom meste a súčasne sa inšpirovať ostatnými umeleckými

žánrami či nadviazať spoluprácu s ostatnými kolegami – umelcami.

Záujemcovia mali možnosť navštíviť 5 komponovaných programov, 6 divadelných predstavení, 2 výstavy neprofesionálneho umenia s vernisážami, projekciu amatérskych filmov, 9 workshopov pre účastníkov, ale aj pedagógov základných škôl, seminár pre zahraničných účastníkov, 17 blokov projekcií filmov z archívu NOC, výstavu o podujatiach NOC.

TVOR·BA

Učme sa od vrchárov,

TEXT: PhDr. IVAN MURÍN, PhD.

Všeobecným trendom posledných desaťročí je opúšťanie horskej krajiny a migrácia obyvateľstva do industriálnych centier. Dlhodobé monitorovanie vývoja európskej krajiny v rámci programu európskej environmentálnej agentúry CORINE jasne vypovedá o vuľudňovaní takmer celých regiónov, ktoré historicky vytvárali identitu európskych etník a ich lokálnych spoločenstiev. Vytrácajú sa tak nasledovaniahodné príklady dlhodobého prispôsobovania kultúry a spôsobu života prírodnému prostrediu, ktoré sú jednou z podmienok globálnej udržateľnosti.

V Európe sa dlhodobo poukazuje na vyludňovanie regiónov a odchod mladej generácie do industriálnych a mestských centier regiónov.

Zánikom mnohých lokálnych kultúr, v lepšom prípade ich slabou inštitucionálnou ochranou, sa stratila diverzita a východiská vedúce k udržateľnosti. Prioritnou témou v spoločnom európskom výskumnom priestore (ERA) je zaznamenávanie zmien týkajúcich sa prenosu lokálnej kultúry z generácie na generáciu.

Etnografický terén stredného Slovenska je pre sledovanie zmien generačného prenosu lokálnej kultúry v mnohom vypovedajúci. Do polovice 20. storočia ho tvorili viaceré uzavreté, komplexné lokálne spoločenstvá. Osídľovali sa dlhodobo a nie všetky pokusy boli úspešné. Viedlo to k vytvoreniu viacerých typov tradičnej kultúry, ktoré takto dlhobojšie odolávali zmenám. Jedným z nich bola aj kultúra vrchárov podhorských sídiel stredného Slovenska. Vznikala adaptovaním 10 až 20 generácií.

Počas ôsmich generácií sa rozvinuli činnosti, ktoré sú podstatou tradičných ekologických poznatkov. Zmenami sa v druhej polovici minulého storočia tieto roztrúsené spoločenstvá otvárali, menili, industrializovali... A tiež dobrovoľne či nútene vysídľovali a zanikali.

O kultúru stredoslovenských lazov prejavovali záujem mnohí výskumníci

už od polovice 19. storočia. Preto môžu súčasní antropológovia inventarizovať a porovnávať tradičné ekologické poznatky a tiež navrhnúť riešenia vychádzajúce z týchto poznatkov.

Vrchy a vrcháři

Historickí geografi považujú rozptýlené osídlenie na Slovensku za najzachovalejší typ historických štruktúr tradične obhospodarovanej poľnohospodárskej krajiny. V etnografii sa tento typ osídlenia horských oblastí stredného Slovenska nazýva lazy, vrchy, kopanice, štále, rale. Kultúra, ktorá takto vznikala, sa nazýva kultúra vrchov, jej nositelia na Slovensku sa volajú vrcháři, lazníci, kopaničiari. Antropologicky sa považujú za etnografickú skupinu so svojbytnou horskou kultúrou.

Vznik kultúry vrchov súvisí s viacerými pokusmi osídliť horské oblasti stredného Slovenska od 12. do 19. storočia. Postupne vznikali viacgeneračné roľnícke sídla, ležiace na vzdialených okrajoch chotárov údolných dedín. Laznícku kultúru krajinársky charakterizuje rozptýlené osídlenie.

Vrcháři adaptáciou na horské prostredie postupne vytvorili osobitný typ využívania pôdy, osídlenia a vnútorne sa identifikujúcu kultúru.

Osídľovacie vlny priamo súviseli aj s relatívnou preludnenosťou oblasti

Hriňovské vrchy. Foto: Tomáš Šereda

zmenených činnosťou človeka. Na vznik rozptýlených osídlení pôsobil okrem toho celý rad vedľajších príčin: ľahšia obrábatelnosť pôdy v prípade trvalého osídlenia odľahlých častí chotárov obce, relatívny dostatok voľnej pôdy, daňové zvýhodnenia, hľadanie izolovaných miest aj v súvislosti s vojnovými udalosťami a pod.

Viacpočetná trojgeneračná rodina sa stala základom udržateľnosti vznikajúcich lazov. Jej početnosť priamo závisela od schopnosti

ako prežiť

obrobiť pôdu patriacu k usadlosti. Vzájomné väzby sídiel však najviac ovplyvnil nevyhnutný výmenný obchod medzi vrchárskymi rodinami spojenými užšími väzbami. To bolo príčinou, že generácie vrchárov boli súdržné a spoločne sa emancipovali voči centrám. Spoločenské normy a kultúrne hodnoty sa vytvárali nezávisle od obyvateľstva agrárnych nížin a miest.

V etnickom vývoji Slovákov boli vrcháři často mýtizovaní alebo zatracovaní. V každodennom živote

však museli na svoje prežitie vynaložiť v porovnaní s obyvateľmi údolných centier zvýšené úsilie. Každodenný pracovný, spoločenský a rodinný kontakt všetkých členov vrchárskych spoločenstiev bol ovplyvnený možnosťami sociálnej komunikácie. Prevažovalo priame kontaktné generačné odovzdávanie poznatkov a ich synchronizácia so zmenami v prostredí.

Vrchárska kultúra sa najviac rozšírila v prvej polovici 20. storočia. Bola výsledkom pozemkovej

reformy, vďaka ktorej sa územie lazov výrazne rozšírilo. Vytvoril sa model lazničského osídlenia a dotvoril sa kultúrny profil obyvateľov vrchov – vrchárov – ako etnografickej skupiny. Hlavným integračným činiteľom bola odlúčenosť od centrálnych sídiel. V ich spôsobe života v dôsledku sociálnej a kultúrnej izolácie pretrvávalo mnoho archaických prejavov. Vnútorou migráciou sa vytvárali vplyvom kultúrnej izolácie kompaktné, výrobné i konzumné sebestačné spoločenstvá. Boli

spojené silným rodovými zväzkami, kolektívnym vedomím vzájomnej odkázanosti a spolupatričnosti a silným mechanizmom sociálnej kontroly.

Vývoj v druhej polovici 20. storočia bol ovplyvnený predovšetkým rozsiahlou industrializáciou a došlo aj k prvému narušeniu generačnej štruktúry vrchárov. Rastúca individualizácia činností a hlavne povinné zamestnanie v štátnych podnikoch boli príčinami prvého významného odchodu mladej generácie. Túto zmenu spoločstvo vrchárov prijalo, vytvoril sa nový model vrchára ako kovoŕníka.

Tlak štátu na opustenie vrchov postupne silnel. Propaganda označovala upadanie lazov za industriálny a civilizačný pokrok. Podobnosť vývoja slovenských horských oblastí s alpskou, škandinávskou alebo pyrenejskou európskou horskou oblasťou sa vytratila. Rozvojové investovanie do rozptýlených sídel sa zúžilo len na pár oblastí s turistickým potenciálom. Vrchy postupne strácali na vitalite, mladé generácie mali problémy so spoločenskou akceptáciou zo strany majoritného spoločenstva. Vylúčenie vplývalo na väčšiu izolovanosť a pozvoľný rozpad spoločenstiev na lazoch.

Život a kultúru vrchárov významne poznamenala aj intenzifikácia poľnohospodárstva a lesníctva, čo viedlo k sceľovaniu nesúvislých a rozptýlených pozemkov. Štátom riadená kolektivizácia a združšťevňovanie viedli k zániku mnohých vrchárskych osídlení a k celkovej homogenizácii krajiny. Po dobrovoľnom presídľovaní v 50. rokoch minulého storočia a štátom iniciovanom vysídľovaní v 70. rokoch zostala veľká časť stredoslovenských vrchov opustená.

Po roku 1990 sa vysídľovanie vrchárov čiastočne zastavilo a krajinná štruktúra vrchov sa viac diverzifikovala. Došlo k určitému generačnému omladeniu a úbytku krajinných makroštruktúr. Spôsobilá to zmena usporiadania pôdneho fondu prinavrátením pozemkov pôvodným vlastníkom alebo ich dedičom.

Opúšťanie pôdy a jeho dôsledky

V súčasnosti spoločenstvá vrchárov nie sú koncentrované a stratili sa ich sociálne väzby. Do popredia sa dostáva hlavne chalupárstvo, menej produkčné farmárstvo. Obhospodarované sú často iba trvalé trávne porasty v blízkosti domu, prípadne sa udržiavajú ovocné sady.

Udržateľnejšie sa ukazujú tie vrchy, ktoré si zachovali diverzitu zdrojov a príjmov v podobe horského poľnohospodárstva a poskytovania ekosystémových služieb. Problémom mladých generácií vrchárov dnes je, že im chýba kontinuálna znalosť tradičných ekologických poznatkov.

Značná časť pozemkov sa využíva iba sporadicky a zarastajú drevinami a krovinami. Pôvodné očakávania centrálnych plánovačov z polovice minulého storočia, že intenzifikáciou pestovania lesa sa vytvoria nové možnosti živobytia pre vrchárov, sa nenaplnili. Plantážne pestovanie lesa dokáže užiť len pár pracovníkov špecializovaných na lesníctvo. Navyše vyťažené drevo sa nespracúva na mieste, ale odváža sa preč.

Najväčším environmentálnym a populačným rizikom súčasnosti je globálne otepľovanie. To okrem iného spôsobuje rýchly zánik neprirodzene vysadených lesných plantáží, ako aj to, že krajinu opúšťajú poslední vrcháři.

V podhorských oblastiach sa stráca obhospodarovaná pôda a trvalo trávnaté porasty. Takto zanikajú ohniská druhej diverzity (vrátane ľudskej populácie) a kultúrnej diverzity. Pritom práve lúky kosené vrchármi a extenzívne pasienky patria k druhovo najbohatším rastlinným spoločenstvám tejto oblasti. Ich udržanie však nie je možné bez pravidelného obhospodarovania človekom. Veľkým problémom je expanzia vysokých tráv, ktoré vytláčajú ostatnú bylinnú vegetáciu. Tá je najcennejšou črtou travinno-bylinných spoločenstiev a stráca sa v podobnej miere ako pri kolonizácii drevinami.

Trvalé osídlenie človekom a uplatňovanie tradičných

ekologických poznatkov je teda jedinou cestou, ako zachovať hodnoty krajiny. Ak nebude pokračovať kontinuita vrchárskej kultúry, udržanie diverzity a kontinuity krajinného rázu do budúcnosti nie je reálne. Nádej sa vkladá do finančnej podpory z fondov Európskej únie. Výzvy však často nekorešpondujú s reálnym svetom vrchárov. Administrovanie pomoci nie je prispôbené limitom malých rodinných spoločenstiev. Základný spor sa vedie pri argumentácii úspešnosti. Indikátory úspešného projektu sú stále zhodnocované v krátkodobých horizontoch. Úspešné koadaptácie človeka a kultúry sú výsledkom niekoľkých generácií a indikátory majú kvalitatívne zhodnotenie.

Obnova vrchov v ich pôvodnej funkcii a vrchárov ako replikátorov tradičných ekologických poznatkov je systémová a najnáročnejšia alternatíva. Zároveň však je jedinou cestou k udržateľnosti.

Vďaka rozhodnutiu Medzinárodnej koordinačnej rady programu Človek a biosféra je najkomplexnejšie zachovanou oblasťou vrchárskeho osídlenia Slovenska Chránená krajinná oblasť Poľana, ktorá bola v roku 1990 zaradená do siete biosférických rezervácií UNESCO. Žiaľ, iné vrchárske oblasti nie sú chránené nijakým programom.

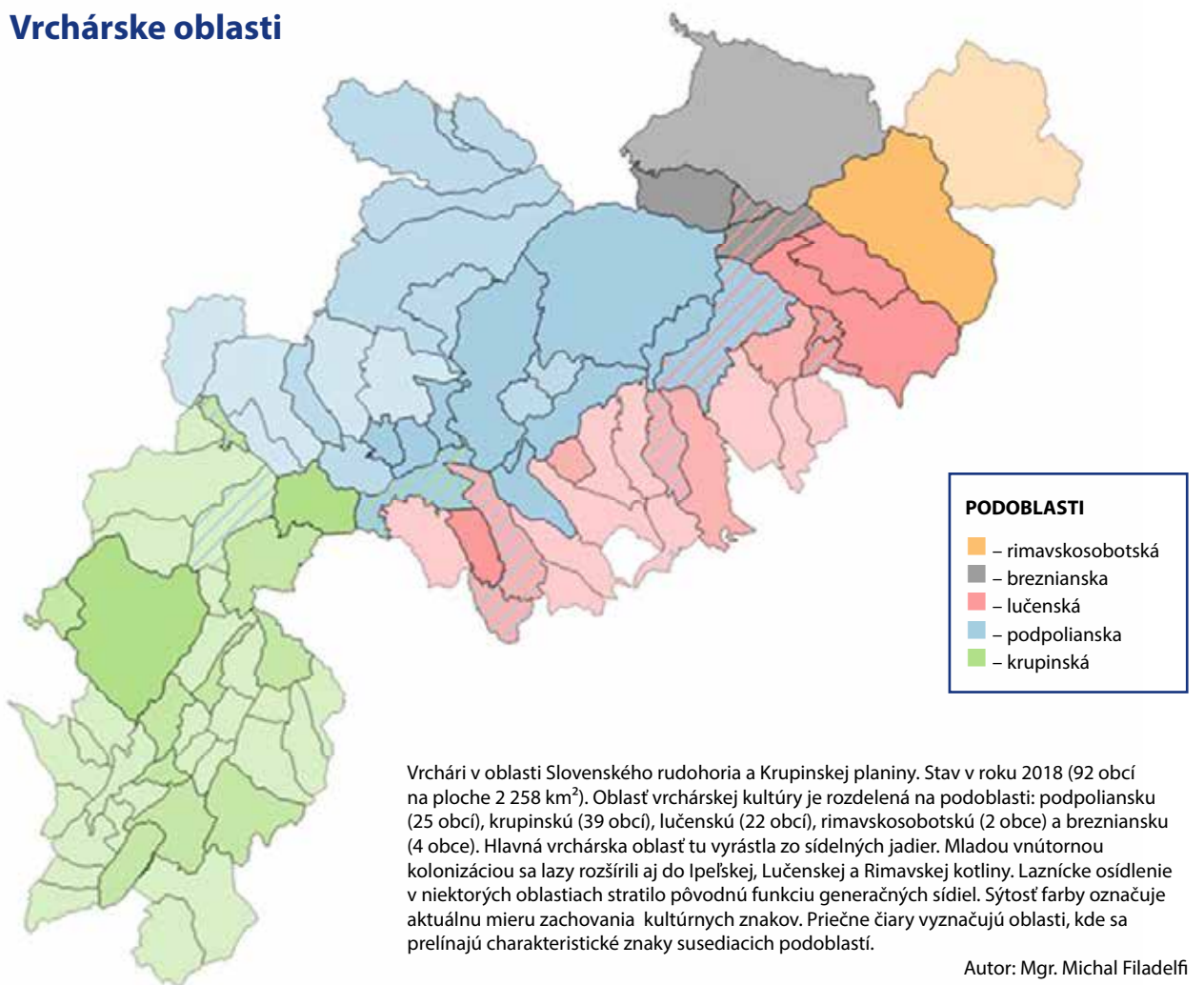
Vrchárom vystahovaným počas komunizmu z oblasti severného Malohontu štát v roku 1992 vrátil pôdu. Vedcom to umožnilo skúmať prispôbenie nových generácií prostrediu, v ktorom žili ich predkovia.

Prenos kultúry

Čím kompaktnejšie ľudia žijú a čím dlhšie zdieľajú podobné kontexty prostredia, tým viac kultúrnych prvkov majú spoločných.

Súčasná antropologická koncepcie predpokladajú, že kultúra predstavuje ďalší mechanizmus evolúcie. Doteraz sa nevie uspokojivo vedecky vysvetliť, či súčasťou evolúcie

Vrchárske oblasti

populácií sú aj kultúrne informácie ako určité predispozície alebo kultúru jednotlivcov nadobúda až v priebehu svojho života.

Význam generačného prenosu tradičných ekologických poznatkov možno názorne dokumentovať na príbehoch – orálnej histórii, ktorú si vrchári spájajú s rôznymi miestami, kde vykonávajú svoje práce.

Príbehy a naratívnosť sa viažu so záujmom o prostredie vrchov. Takýmto príbehmi sa identifikuje rozsiahly a členitý priestor, ako aj čas a spôsoby činnosti (kosenie a sušenie sena, pasenie, poľnohospodárčenie, lov a podobne), ktoré sa tam majú vykonať.

Príbehy sú aj návodmi pre budúce generácie, ako tieto činnosti majú vykonávať. Symbolicky zdôvodňujú život vrchárov v tomto prostredí a dôvody ich konania.

Každá generácia rodičov

odovzdáva príbehy svojim deťom, ktoré ich zase odovzdávajú ďalšej generácii (*vertikálny prenos*).

Počas dospievania si ich vzájomne rozprávajú a variujú. Takto sa ustáli okruh niekoľkých príbehov (*horizontálny prenos*).

Počet ďalších odovzdávaní (replikovaní) závisí od vitality lazničského spoločenstva. Ich životnosť môže trvať veľmi dlho, ale aj veľmi krátko.

Príbehy strácajú na aktuálnosti, vytesnia sa, keď niektorá z generácií vo väčšej miere opustí prostredie, ku ktorému sa viažu. Ďalej sa šíria len nepriamymi modmi prenosu.

Pre šírenie vrchárskej kultúry je najprínosnejšie, že v nej existujú jednotlivci, ktorí dokážu plniť úlohu prestížneho jedinca – výsadného šíriteľa lokálnych informácií.

U vrchárov sa takýto status získava

odolnosťou voči prostrediu, odlúčeniu a zotrvaním na dedičnej pôde.

Ich výnimočnosť vyplýva z nadobudnutia a zhodnotenia exkluzívnych informácií a vedomostí o konkrétnom teritóriu. Ich rola získava význam v čase, keď sa informácie vytesnia z kolektívnej pamäti spoločenstva a dochádza k regresu kultúry. Vo všeobecnosti sa pri kultúrnom prenose predpokladá, že postupom času niektorí jednotlivci nadobudnú špecifické a veľmi významné informácie, čo ich oprávňuje a často aj zaväzuje šíriť ich ďalej. Na znovuoživenie tradičných ekologických poznatkov takmer výlučne slúži prenos od jednotlivca k ostatným, čo je pri oživovaní lokálnych kultúr takmer univerzálny jav. Existuje dosť príkladov, ako sa dá cez výnimočných nositeľov kultúry pomerne úspešne revitalizovať lokálna kultúra.

Na čo sa zameriavalo skúmanie vrchárskej kultúry severného Malohontu

Základné zručnosti a znalosti potrebné na život v lokálnom spoločenstve	Znalosti a zručnosti potrebné na prežitie v konkrétnom lokálnom spoločenstve, spojené so získavaním produktov alebo prostriedkov. Často zahŕňajú stavbu domu, poľnohospodárstvo, tradičné zamestnanie a činnosti, zabezpečenie tepla a bezpečnosti, prípravu jedla, zhotovenie nástrojov a potrieb, znalosti chovu domácich zvierat, prípravu jedla.
Duchovná kultúra	Praktizovanie javov duchovnej kultúry.
Symbolický jazyk a symbolická kultúra	Formy ritualizovaného správania, symbolické správanie, tradovanie obradových textov a folklóru.
Tradičné ekologické poznatky	Znalosti a zručnosti spájajúce sa s konkrétnym fyzickým prostredím, geografické poznatky, etnobotanika, ľudové liečiteľstvo, využitie prírodných surovín, lokácia surovínových a prírodných zdrojov, topografia krajiny, znalosť klímy, fauny, flóry a počasia.
Prestížne schopnosti a zručnosti	Znalosti vedúce k výnimočnosti jednotlivca, jeho šikovnosť. Nevedú však priamo k zabezpečeniu domácnosti alebo výrobe produktov (sú nimi napríklad umenie, spev, tanec, komunikačná zručnosť, záujmy).
Remeselné zručnosti	Znalosti, ktoré priamo vedú k produkcii materiálnych potrieb lokálneho spoločenstva. Môžu tvoriť doplňujúci, ale i hlavný zdroj príjmu.
Kultúrne hodnoty, vzory správania a budovanie lokálnych vzťahov	Znalosti alebo zručnosti obsahujúce lokálne preferované správanie vrátane vzorcov správania, mužských a ženských rolí, morálka, štedrosť, prajnosť, pomoc, kontakty s príbuznými, susedmi, príbuzenská terminológia, zachovávanie generačného odstupu, emotívne správanie, správanie podmienené lokálnymi zvyklosťami.

MODY KULTÚRNEJ TRANSMISIE

Vertikálna transmisia	Prenos kultúry medzi členmi rôznych generácií.
Horizontálna transmisia	Prenos kultúry medzi členmi rovnakej generácie.
Nepriama transmisia	Prenos kultúry medzi rôznymi osobami z rozličných generácií, sociálne učenie od bližšie neidentifikovaných členov rôznych lokálnych spoločenstiev, rozdielnych generácií alebo vekových skupín, od jednotlivca k skupine a naopak.
Nerozpoznatelný modus	Generačný kontext nie je známy, kontexty domén a iné informácie potvrdzujú, že ide o transmisiu lokálnych poznatkov.

PROCESY A SPÔSOBY KULTÚRNEJ TRANSMISIE

Spoločné kontaktovanie	Stretávanie generácií podobného veku s podobnými záujmami, zručnosťami alebo vlastnosťami. Príležitosti kolektívneho odovzdávania špecifických zručností alebo schopností.
Spoločné kontaktovanie cez hrové alebo zábavové príležitosti	Typ stretávania generácií, ktorý zahŕňa prenos kultúry cez hrové príležitosti, neformálne príležitosti, rozličné hry alebo zábavu.
Prenos kultúry cez zohrávanie rolí	Typ generačného odovzdávania znalostí cez zasväcovanie jednotlivcov a generačných skupín do nových rolí (rodičovské roly, otcovské a materské roly, hospodárenie, profesie).
Vytváranie podnetov	Zámerné vytváranie situácií a podnetov, kde sa prejavuje znalosť lokálnych vedomostí a kontextov u prijímateľov komunikácie.
Pozorovanie a imitovanie	Prijímateľ lokálnej kultúry sa zámerne zúčastňuje na situáciách, kde dochádza k transmisii kultúry. Snaží sa vstupovať do týchto situácií a participuje napodobňovaním.
Učenie sa	Špecifické situácie, keď sa lokálna kultúra a znalosti formálne odovzdávajú, demonštrujú a prijímajú.
Názornosť	Špecifické situácie, keď dochádza k prenosu kultúry prostredníctvom názorného predvádzania.
Prenos cez príbehy	Odovzdávanie lokálnej kultúry prostredníctvom spomienkových rozprávání, príbehov a metafor.
Individuálne učenie	Individuálne učenie sa javom lokálnej kultúry a kolektívnym znalostiam cez sprostredkované zdroje poznatkov.

Na rozdiel od prenosu kultúry medzi generáciami, nepriame mody prenosu (médiá, sociálne siete a pod.) môžu byť síce efektívnym, no predsa len nestabilným spôsobom ako uchovávať tradičné ekonomické poznatky. Informácie bez priameho vzťahu k prostrediu strácajú na hodnovernosti a bývajú subjektívne skreslené.

Najčastejším spôsobom získavania tradičných ekologických poznatkov býva kopírovanie správneho konania – napodobňovaním správania úspešných širiteľov alebo učením sa. Environmentálna rétorika vrchárov pozostáva z priamych príkladov a teritoriálne príznačných riešení. Hodnota ich argumentov sa odvíja od spôsobov prenosu a vzťahu ku konkrétnemu miestu.

Strata a hľadanie kontinuity

Prvé záznamy o narušaní prirodzeného odovzdávania a tradovania lokálnej kultúry vrchov boli zaznamenané v dokumentoch etnografov z polovice 19. storočia. V druhej polovici 20. storočia sa kultúrou vrchárov zaoberali viaceré etnologické štúdie a neskôr aj niektoré antropológické štúdie. Vzhľadom na vysťahovanie lazníkov v období posledných 30 rokov vzniklo len málo štúdií.

V roku 2005 kontaktovali miestne akčné skupiny vrchárov z oblasti lučenskej a rimavskosobotskej oblasti. Zastupovali generáciu lazníkov, ktorým bola prinavrátená pôda po predkoch. Pochádzali z rôznych oblastí Slovenska, nemali priamu kontaktnú skúsenosť s prostredím, ktoré obývali ich predkovia. Mali záujem revitalizovať prostredie predkov, ale chýbali im potrebné znalosti o spôsobe života vrchárov.

Následne, v rokoch 2010 – 2017 vedci vymedzili výskumnú oblasť severného Malohontu na výskum kontinuity generačného prenosu kultúry. Spôsoby jeho prenosu antropológovia skúmali pozorovaním a rozhovormi.

Adaptácia vrchárov na prostredie severného Malohontu sa začala koncom 18. storočia. Jedna

viacgeneračná rodina (8 – 10 členov) mala vo vlastníctve približne 20 – 30 hektárov pôdy rôzneho využitia. V časových frekvenciách 9 generácií sa počas nasledujúcich 200 rokov vytváral adaptačný model, ktorý bol prerušený v rokoch 1970 – 2010 vysídlením siedmej generácie mimo severného Malohontu a navrátením pôdy ôsmej generácii.

Prvá generácia – príchod na nové územie

Prvá generácia 60 vrchárov prišla do severného Malohontu v roku 1789 a ďalších 134 rodín v roku 1796 z regiónu Oravy. Najskôr prišli muži, ktorí sezónne kľúčovali les pre novovznikajúce sklárne. Na odlesnenej pôde si postavili drevené obydlia, do ktorých po roku za nimi prišli manželky s deťmi.

Základom obživy bolo sezónne hospodárenie, spracúvanie dreva, dobytkárstvo a ovčiarstvo. Vysokohorská pôda umožňovala pestovať len niekoľko druhov plodín – zemiaky, kapustu, raž, ovos a koreňovú zeleninu. Významným zdrojom obživy sa stalo spracovanie dreva na stavebné účely.

Kultúra tejto generácie stála na:

1. sociálnej štruktúre vrátane hierarchie vytvorenej na prednostnom práve dedičnosti;
2. viere v Boha vychádzajúcej z rímskokatolíckeho vierovyznania vrátane dodržiavania obradov;
3. vnímaní kľúčových životných cyklov – zrodenie, zrelosť, starnutie, smrť a obrady odlišné od tých, ktoré dodržiavalo miestne protestantské obyvateľstvo;
4. znalosti prírodných podmienok v ich pôvodnom domove – na Orave;
5. skúsenosti s prispôbovaním sa novým prírodným podmienkam a šírení týchto poznatkov;
6. znalosti technológie stavania domov, výroby odevov a spracúvania potravín.

Pre prvú generáciu bolo v nových podmienkach ťažké udržať si pôvodný jazyk, vieru a s ňou súvisiace obrady. Jednoduché

Zárukou kontinuity života vrchárov bolo spolužitie troch generácií.

Foto: archív SAV

prenesenie poznatkov na nové miesto nefungovalo, napríklad skúsenosti z hospodárenia na veľkých celkoch sa v úzkych a strmých úpätiach nedali aplikovať. Pristáhovalci tak znovu vysadili lesy a skúšali pestovať menšie a rôznorodejšie plodiny. Rozľahlý členitý terén bol náročný na dopravovanie surovín a tak prvá generácia iniciovala príchod ďalšej generácie, ktorá by posilnila laznícku kultúru v severnom Malohonte.

Druhá generácia

Druhá generácia už mohla stavať na poznatkoch prvej generácie. Navyše ju významne podporili noví pristáhovalci – z pôvodných regiónov sa tentoraz pristáhoval takmer dvojnásobný počet ľudí. Nová generácia mala oproti prvej výhodu – vlastnila väčšiu rozlohu pôdy a vďaka tomu získala aj hierarchicky vyššie postavenie. Z pohľadu generačného prenosu je významné, že práve táto generácia vytvorila vzory na riešenie

problémov, rozhodovanie, inovácie a prežívanie v nových podmienkach.

Tretia, štvrtá a piata generácia

Počas života týchto generácií sa vytvoril každodenný rytmus činnosti pre všetkých členov domácnosti. Začali sa prejavovať kolektívne normy v cykle života jednotlivca. Lokálnymi prispôbovaniami sa vytvárali vzory prirodzenej životnosti sociálnych a kultúrnych javov. Inovácia a stabilizácia vrchárskej kultúry boli vystavané na cyklickom generačnom obmieňaní spoločnosti.

Mali pevnú informačnú základňu o životnom prostredí a vedeli používať krajinu bez toho, aby jej ubližovali. Rodiny zažili narodenie, život a smrť v novej vlasti a tieto udalosti emocionálne spájali ľudí s konkrétnymi miestami. Vyznačili niekoľko environmentálnych hraníc, urobili chyby a zmenili svoje správanie. V piatej generácii

Opustené vrchy pri Utekáči.

Foto: Michaela Tiralová, zdroj www.malohont.sk

sa zaviedli rôzne aspekty úspešného a udržateľného správania.

Identita týchto generácií s prostredím sa utvrdzovala v skupinových stratégiách, rozširovala sa symbolická kultúra, synchronizovalo sa správanie jednotlivcov. Previazanosť vrchárskej kultúry, prostredia a času stráveného v spoločných činnostiach sa umocnili. Opakujúce sa správanie už bolo odvodené od lokálnej tradície. Narastajúca ritualizácia počas letného a zimného slnovratu potvrdzuje úplné prispôbenie na nové prostredie.

V tomto období si už vrchárske usadlosti napriek vzdialenosti a členitosti terénu vytvorili vzájomné komunikačné a sociálne interakcie. Ich význam narastal najmä v časoch vojen a živelných katastrof.

Šiesta a siedma generácia

Tieto generácie už boli plne integrované do vrchárskej kultúry severného Malohontu, čo sa odrazilo aj na raste populácie vrchárov. Oblasť vrchárskeho osídlenia sa preto

... nikto nás neučil, ako tu v horách prežiť. Učili sme sa sami od seba. Nad nami stál iba Boh. Keď sme chybovali, jedli sme celý rok len zemiaky a kapustu. Naučili sme sa liečiť dobytok a ovce. Všetko, čo sme potrebovali, sme si museli zabezpečiť. Nie veľa, aby s tým nebola oštara. Nič však nesmeli chýbať, lebo by sme na to mohli doplatiť tým najcennejším. Všetko malo svoj poriadok. Každá zbytočnosť stála veľa síl, ktoré potom chýbali na veci podstatné. Ostatných sme si museli vážiť, lebo by nám nemal kto prísť na pomoc. Svoju životnú cestu si však každý musel prekliesniť sám a nechať za sebou tých, čo nenechajú tvoj chodník zarásť bodľáčim.

vrchár, 83 rokov

rozširovala či presúvala aj do nových regiónov Slovenska. Únosnosť pre krajinu sa stabilizovala na osídlení 12 – 20 hektárov podhorského pôdy pre jednu trojgeneračnú rodinu. Táto pôda bola prirodzene rozdelená na polia, pasienky a les.

Každá nová mladá generácia vrchárov poznala činnosti a limity, ktoré robili prostredie udržateľným. Poznali rozsah činností, ich intenzitu a čas ich vykonávania. Spolužitie troch generácií v jednom sídle bolo zárukou kontinuity týchto činností.

Po 150 rokoch dosiahlo spolužitie človeka s prostredím bod, ktorý považovali mnohí vrcháři za správny. Zhromažďovanie poznatkov o prostredí a hľadanie možností prežitia bolo ukončené. Rozpoznávali trvalé hrozby aj silu prírody.

Najvernejším a najesenčialnejším vyjadrením myslenia, kultúry a konania vrchárov bolo symbolické vyjadrovanie života. Odrážalo sa v rozsiahlych kultúrnych prejavoch, poetike a v symbolických porovnávaníach. Svoju kultúru

považovali za jedinu reálnu alternatívu pre život v horách. O tradičných ekologických poznatkoch priebežne diskutovali, až sa napokon stali posvätnými a nepodliehali diskusi.

Tieto dve generácie mohli posúdiť a porovnať počas dvoch vojen v Európe výhody a nevýhody plynúce z ich životného štýlu. Vo všeobecnosti sa rozptýlené usadlosti stali bezpečným úkrytom pre iné etniká. Taktiež miestom hmotného zabezpečenia pre nové generácie vrchárov, ktoré počas industrializácie odchádzali do miest.

Ôsma generácia

Najväčšia zmena v rozvoji podhorských komunít sa udiala v druhej polovici 20. storočia, keď sa obyvatelia hornatých oblastí v niekoľkých vlnách presídlili do centrálnych obcí nížinných oblastí. Dôvodom bolo rozhodnutie štátu zalesniť horské poľnohospodárske oblasti.

Koncom 80. rokov nahradilo dovtedy charakteristický spôsob využívania pôdy komerčné lesníctvo. Na konci 20. storočia sa pôda vrátila pôvodným majiteľom a niektoré rodiny sa vrátili späť do vrchov, aby obnovili rodinné poľnohospodárstvo.

Deviata a desiatu generácia

Ide o generácie, ktoré vyrastali bez priamej interakcie s prostredím vrchárov. Netvorili kompaktné spoločenstvo. Až po fyzickom návrate niekoľkých rodín do vrchov sa začali vytvárať nové spoločenstvá. Motívy a vízie navrátilcov boli rôzne. Po prvých pokusoch sa v niektorých lokalitách (Kysuca, Drábsko, Sihla, Lom) rozhodli revitalizovať tradičné ekologické poznatky.

Problémom je však strata kontinuity s prostredím a tradičnou vrchárskou kultúrou. V snahe nadviazať na múdrosť svojich predkov však tieto generácie spolupracujú s vedcami a výskumníkmi.

.....

... Keď som odišiel do mesta,
vedel som robiť so všetkým,
čo som chytil do ruky.
Čo som nevedel, to som sa
rýchlo naučil. Život v horách
potreboval takýchto ľudí.
Mladí, čo sú teraz na lazoch, si
nevedia pomôcť sami. Vedia
len jednu prácu, nemali sa
to všetko kde naučiť, a tak sú
chudobní.

.....

Ako vyzerajú vrchy dnes

Pred päťdesiatimi rokmi bol severný Malohont zalesnený, takže dnes tam prevláda lesný smrekový porast. Vzhľadom na meniace sa klimatické podmienky je ohrozený vetrom, suchom a podkôrnym hmyzom.

V minulosti bola práca v lese jedným zo sezónnych zamestnaní vrchárov. V súčasnosti je to ich jediná pracovná činnosť. Najbežnejším obrazom rozptýlených sídiel sú tak hospodárske stavby zmenené na garáže lesníckych mechanizmov. Zmena vrchárov na ťažiarov je všeobecná, okrem toho, že ju spôsobuje rastúci výskyt kalamít, mladé generácie navyše nepoznajú alternatívne spôsoby prežitia vo vrchoch.

Podľa starších vrchárov je problémom prerušenie kontinuity odovzdávania poznatkov. Varujú, že ak sa neobnoví, povedie to k zániku vrchárskej kultúry a tradičných ekologických poznatkov. Už dnes mnohí vrcháři nepoznajú kauzalitu činností, ale len úzky sled udalostí a dôsledkov.

Rodina Ilčíkovcov

Základom odovzdávania tradičných ekologických poznatkov je podľa členov rodiny Ilčíkovcov pravidelný cyklus rodinných činností. Rodinný dom a hospodárstvo musia podľa nich obývať tri rodiny, a to rodina otca a rodiny jeho dvoch detí. Okrem práce na pôde musia mať aj

zamestnanie, ktoré však nevyžaduje viac ako 8 hodín mimo hospodárstva. Slobodní členovia môžu odchádzať za prácou na dlhšie. Vydaté ženy a niektoré slobodné dievčatá môžu byť sezónne zamestnané mimo vrchov.

Rodina spoločne vlastní a obrába tri hektáre vlastnej pôdy a ďalší hektár si prenajíma. Pestujú predovšetkým zemiaky a ovos, časť pozemku tvoria lúky. Každá jednotlivá rodina chová kravu, všetky tri rodiny využívali dva voľy, ktoré oficiálne patrili synom. Každá rodina individuálne chová prasa a hydinu. Striedavo odchovávali teľatá, ktoré odpredávajú. S ostatými lazníkmi si navzájom predávajú alebo vymieňajú mäso, mlieko, zemiaky a vajcia.

Do jednotlivých rodín musia prichádzať príjmy od mužov aj od žien. Príjmy mužov tvoria plat zo zamestnania a zisk z predaja poľnohospodárskych plodín, hlavne zemiakov, a dobytká, príležitostné príjmy, ako napríklad požíčkovanie volov do záprahu alebo mechanizmov. Ženy prispievajú sezónnymi zárobkami a príjmami z predaja mlieka, masla a vajec. Príjmy zo zamestnania môžu nahradiť príjmy zo starostlivosti o dobytok, predovšetkým z odpredaja teliat. Zdrojom vedľajšieho príjmu môže byť domáce spracovanie dreva a ľanu. Zväčša ide o výrobu drevených šindľov a tkaných ľanových kobercov.

.....

... Na to, aby sme tu na
vrchoch zostali, musíme byť
veľká rodina. Každá ruka
a každá myseľ, keď odíde,
chýba. Všetci musíme vedieť,
čo máme každý deň robiť.
Nie všetci si zvyknú a naučia
sa. Keď umrú starí, nebude sa
vedieť ako. Keď odídu mladí,
nebude mať kto robiť.

.....

Dobytok ako symbol

Dobytok bol symbolom sveta vrchárov. Prosperita sa spájala s množstvom dobytká odchovaného

na predaj a s vysokou produkciou kravského mlieka. Z neho sa zhotovujú základné suroviny na prípravu každodennej stravy. Rodinné dobytkárstvo vyžaduje kooperáciu a udržiavanie sociálnych väzieb. Zmeny v technológiách chovu pri podhorskom rodinnom dobytkárstve nemôžu nahradiť ľudské činnosti. Hospodárenie s 3-4 kusmi dobytku si vyžaduje udržiavanie intenzívnych vzťahov s 5-6 rovnako hospodáriacimi rodinami. Kooperáciou sa vytvoria synchrónne činnosti, ktoré nie sú zastupiteľné.

... Bez statku môžete z lazov kedykoľvek odísť. S kravou tu musíte zostať. Či chcete, alebo nechcete. Každý deň jej musíte dať obživu. Tak tu nakoniec zostanete celý život. Až potom ste lazníkom.

Kosenie lúk, sušenie a uskladňovanie sena patrí k najdôležitejším činnostiam vrchárov počas hospodárskeho roka. Zúčastňuje sa na ňom celá rodina. Dôležitá je údržba lúk, čistenie, zbieranie kameňov na jar a po ukončení kosby. Vysušené seno sa zo strmých lúčnych plôch zväža volskými záprahmi.

„Vzájomne si vieme pomôcť, no nemôže byť každý lazník certifikovaný veterinár, zootechnik, agronóm a potravinár,“ hovoria Ilčíkovci. „Jediným spôsobom je predchádzať problémom. Navzájom si sledujeme dobytok a upozorníme jeden druhého, keď zistíme problém. Trvá dlho, kým sa naučíte rozpoznať správanie zvierat.“

Pre každé vrchárske spoločenstvo existujú symboly, ktoré sú vyjadrením jeho identity a vzájomnej integrity. Pre ženskú časť je to krava, ktorá poskytuje základný produkt obživy – mlieko. Pre muža je to býk, ktorý je predmetom predaja a výmeny. Volský záprah je historicky najdôležitejším prepravným prostriedkom.

Pri revitalizácii vrchov sa symbolom stabilizácie stáva chov dobytku. Pokiaľ rodina nevlastní

dobytku, nepovažuje sa revitalizácia za úplnú. Osídlenie sa stále považuje za sezónne alebo rekreačné.

Objavované dedičstvo

Členovia revitalizovaných vrchárskeho spoločenstiev si

uvedomujú potrebu prenosu kultúry a vytvárajú nové podnety na jej uchovávanie. Mladé generácie v severnom Malohonte sezónnymi podujatiami vzbudili záujem verejnosti. Podarilo sa im rozšíriť výučbu regionálnej výchovy o poznatky lokálnych kultúr, vedú

Dobytok je pre vrchý symbol. Ak ho rodina nevlastní, nepovažuje sa revitalizácia za úplnú.

Foto: archív SAV

pravidelné workshopy pre novú generáciu vrchárov.

Udržaniu kultúry vrchárov môže aktuálne pomôcť štátna

podpora rozvoja vidieka určená mladým rodinám, ktoré sa usídlia na opustených hospodárstvach.

Ako možno podporiť udržanie tradičných ekologických poznatkov

1. *Zapájanie najmladších generácií do komunitných aktivít.* Aktivity, na ktorých sa nezúčastňujú všetky generácie vrchárov, nebývajú podporené z verejných zdrojov.
2. *Revitalizácia symbolickej kultúry.* Vrchárske spoločenstvo prestalo udržiavať symbolické komunikačné žánre v podobe príbehov, folklóru, piesní, tancov, rituálneho a symbolického správania, tradičných znalostí.
3. *Vytváranie kolektívnej komunikačnej pamäti.* Komunikačná pamäť sa na rozdiel od kultúrnej pamäti viaže na komunikačné schopnosti jednotlivcov. Je vyjadrením ich možností obsiahnuť čo najširšiu škálu lokálnych udalostí, príbehov, techník, znalostí, postupov symbolickej reči slov, hudby, tanca a artefaktov a ich možností zapamätať si ich.
4. *Objavovanie a prezentácia tradícií.* Dôležitá je kontaktná komunikácia, ústne podanie, naratívnosť. V lokálnej pamäti sa kultúra šíri pretvorená do symbolických figúr a sprítomňuje sa v obradoch. Vytvárajú tak ich sviatočný ráz.

Časť príspevku, ktorý bol vytvorený vďaka podpore z verejných zdrojov, konkrétne Fondu na podporu umenia, a odznel na výročnej konferencii Spoločnosti pre aplikovanú antropológiu vo Filadelfii (USA).

Slovenská kronika 2018 pozná víťazov

Desať kroník a 14 monografií si odnieslo ocenenie zo slávnostného vyhodnotenia súťaže 10. ročníka celoštátnej súťaže Slovenská kronika, ktorej hlavným organizátorom je Národné osvetové centrum.

Cieľom súťaže s dvojročnou periodicitou je uchovávanie kultúrno-spoločenského dedičstva tradičnou formou kroník a monografií miest a obcí, samosprávy, organizácií tretieho sektora a súkromných osôb.

Tento rok posudzovala odborná porota v zložení Zuzana Kollárová, Stanislava Knapčoková, Hana Zelinová, Margita Bíziková, Katarína Nádaská a Radoslav Ragač 33 kroník a 59 monografií.

Slávnostné vyhodnotenie súťaže, na ktorej príprave sa okrem Národného osvetového centra podieľajú aj Slovenská národná knižnica, Slovenské národné múzeum – múzeá v Martine a Združenie miest a obcí Slovenska sa uskutočnilo 19. októbra 2018 v v Martine. Súčasťou bolo aj vzdelávacie podujatie určené pre kronikárov a tvorcov monografií: Kroniky a ich význam v mapovaní kultúrneho dedičstva obce/mesta – odporúčania pre prax a Význam tvorby obecných monografií a metodiky písania obecnej monografie.

VÝSLEDKY SÚŤAŽE

KRONIKY

Hlavná cena

- kategória kronika obce do 1 000 obyvateľov: **Visolaje**,
- kategória kronika obce nad 1 000 obyvateľov: **Šenkvice**,
- kategória kronika krajského a okresného mesta: **Trenčín**,
- kategória kronika mesta a mestskej časti: **Dubnica nad Váhom**,
- kategória kronika občianskeho združenia, spolku, folklórneho súboru, školy a pod.: **Visolaje – história a súčasnosť školstva**

Mimoriadne ceny

- za komplexné spracovanie kronikárskych záznamov: **Adamovské Kochanovce**,
- za úroveň vedenia kroniky: **Žilina**,
- za kvalitné spracovanie dokumentačného materiálu: **Nitra**,
- za udržiavanie kontinuity kronikárstva: **Banská Bystrica**,
- za vysokú odbornú úroveň vedenia kroniky: **Martin**

MONOGRAFIE

Hlavná cena

- kategória vedecká alebo vedecko-popularizačná monografia: **Žemberovce**,
- kategória popularizačná a textovo-obrazová alebo obrazovo-textová monografia: **Obec Štiavnik**,
- kategória popularizačná a textovo-obrazová alebo obrazovo-textová monografia: **Monografia mesta Handlová 1.**,
- kategória publikácia o svetských či sakrálnych stavebných pamiatkach, pamiatkach ľudovej architektúry, národných kultúrnych pamiatkach a pod.: **Historické brány krupinských domov**,
- kategória publikácia o ľudovom odevu, tradičnom remesle, tradičnej ľudovej strave a pod.: **Z máľinské túrni pozerán**

Mimoriadne ceny

- za prínos pre lokálnu historiografiu: **Kostolná-Záriečie**,
- za rozvoj miestnej kultúry: **II. Brehy. (Nie len) Amerika mojimi očami**,
- za komplexné spracovanie dejín obce: **Švábovce**,
- za kontinuálne mapovanie histórie obce: **monografie obce Ivanka pri Dunaji**,
- za zachovávanie multikultúrnych tradícií obce: **Švedlár / Schwedler**,
- za prínos pre rozvoj tradičnej ľudovej kultúry: **Mikula Garammikola**,
- za silnú výpovednú hodnotu sprostredkovanú fotografiami: **Album Revúcej**,
- za rozvoj povedomia o lokálnej kultúre: **Drevený kostolík v Hornej Marikovej – Ráztoke**,
- za unikátne spracovanie kultúrneho a prírodného dedičstva: **Podzemie Banskej Bystrice a okolia**,
- za prínos k výskumu tradičnej ľudovej kultúry: **S modrotlačou do sveta**

Čestné uznanie

- za mimoriadne estetické a grafické spracovanie monografie Rovnianske srdce vpísané do skla: **Pavol Dinka**

Význam kroník v spoločnosti

TEXT: PhDr. ZUZANA KOLLÁROVÁ, PhD.

Záznam udalostí a ich priblíženie rozprávaním v postupnom časovom slede prostredníctvom obecných kroník je dôležité pre evidovanie, poznanie a pochopenie spoločenského vývoja v krajine. Kronikárstvo je významnou súčasťou mapovania kultúrnej identity a celospoločenského diania. Viest' obecnú kroniku správne nie je také jednoduché, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Pre obce a kronikárov sme preto pripravili nasledujúci prehľad základných kritérií, ktoré by podľa zákona mali obecné kroniky spĺňať.

Kronika

Kronikár je úradnou osobou, predpokladom dobrého kronikára je, že má záľubu v regionálnej histórii, je všeobecne rozhladený, ovláda slovenský jazyk a má minimálne stredoškolské vzdelanie s maturitou. Častá výmena kronikára je nežiaduca, pretože sa stráca kontinuita.

Právne úpravy kronikárstva

Zákon č. 80/1920
Vládne nariadenie 211/1921 Zb. z. a. n.
Nariadenie č. 122.855-V z 9. 12. 1926
Vládny výnos z 13. 4. 1927 č. 43214
Vládny výnos z 30. 8. 1928 č. 31 899
Vládne nariadenie č. 169 z roku 1932
Nariadenie z 23. 3. 1933
Pokyny Povereníctva informácií a osvety zo 7. 3. 1950
č. 1949 – 1950
– obežník 494 Povereníctva vnútra z 18. 4. 1950
– smernice Povereníctva kultúry z 5. 1. 1956
Novela zákona 1983 – 31/6502 MK z 9. 12. 1983
Zákon č. 369/1990 Zb. z.

Zavedenie novej kroniky

Výdavky spojené so zavedením kroniky a kronikárskou činnosťou hradí obec zo svojho rozpočtu. Optimálnym papierom na kroniky a sprievodnú dokumentáciu je archivársky papier s rozmermi 43 x 33 cm. Jeden zväzok kroniky by mal obsahovať najviac 500 listov.

Väzba by mala byť tvrdá a na titulnej strane štátny znak, respektíve erb obce. Strany v kronike je potrebné číslovať.

Honorár za písanie kroniky je podľa dohody.

Podklady

Kronikár by sa mal zúčastňovať na obecných podujatiach, študovať zápisnice zo zastupiteľstva, komisií, zasadaní politických strán, spoločenských organizácií a pod.

Informácie môže čerpať aj z tlače, v takom prípade treba uvádzať bibliografické údaje – autor, názov článku, názov novín, ročník, dátum, číslo, strana.

Ďalšími zdrojmi sú archívy a internet.

Vedenie kroniky

Kroniku možno viesť chronologicky – opisovať udalosti v takom slede, ako prebiehali, alebo formou súhrnných ročných záznamov.

Kroniky sa píšu v slovenskom jazyku, dokumentačným atramentom alebo na počítači. V prípade písania na počítači treba text zálohovať na CD alebo USB kľúči.

Vždy sa vyhotovuje viac kópií – pre obec, kronikára, archív, študijná kópia.

Kompletizácia a spracovanie záznamov

Uzávierka kroniky napríklad za rok 2018 by mala byť do konca nasledujúceho roka. Spracovaný záznam predkladá kronikár na pripomienkovanie tomu, koho určila obec. Po dopracovaní pripomienok kronikár odovzdá kroniku obecnému zastupiteľstvu.

Členenie kroniky

1. Obsah
2. Zoznam skratiek
3. Z prejavov primátora mesta
4. Príroda a prírodné javy
5. Zasadnutia mestských orgánov
6. Činnosť mestského úradu
7. Vzácne návštevy
8. Spoločensko-politické dianie
9. Štatistika
10. Priemysel, obchod, služby, propagácia, informatika
11. Finančné záležitosti
12. Doprava
13. Stavebníctvo a architektúra
14. Byty a bytové hospodárstvo
15. Poľnohospodárstvo
16. Lesné hospodárstvo
17. Ochrana životného prostredia

18. Cestovný ruch a aktivity spojené s Európskou úniou
19. Školstvo a vzdelávanie
20. Kultúra
21. Zo života cirkevných zborov
22. Sociálne záležitosti
23. Zdravotníctvo
24. Jubileá
25. Personálne záležitosti
26. Trestná činnosť a ochrana bezpečnosti
27. Činnosť klubov, zväzov a združení
28. Telovýchova a šport

Členenie kroniky pre menšie obce

1. Samospráva obce
2. Štátna správa

3. Významné návštevy
4. Činnosť podnikov, podnikateľov a ich podiel na obecnom živote
5. Výstavba a zmeny charakteru obce
6. Školstvo
7. Kultúra
8. Cirkevný život
9. Politické strany, hnutia a združenia
10. Spolky a organizácie
11. Telovýchova a šport
12. Mimoriadne udalosti
13. Počasie a jeho osobitosti v priebehu roka
14. Rozšírenia a doplnky k záznamom z minulých rokov
15. Opravy
16. Čiastkové doplnky z histórie obce

úprava kroniky – príklad

Kronika mesta Poprad 2008

Tento zväzok Kroniky mesta Poprad obsahuje strán slovom:

Kronikár: Meno Priezvisko

Narodený:

Povolanie: učiteľ

Funkciu kronikára začal vykonávať v roku 2004

Funkciu kronikára ukončil:

Rukopis a úprava: Meno Priezvisko

Obsah

Obsah

Zoznam skratiek

Z prejavov primátora/starostu

Príroda a prírodné javy

Zasadnutia mestských orgánov

Činnosť mestského úradu

Vzácné návštevy

Spoločensko-politické dianie

Štatistika

Priemysel, obchod, služby, propagácia, informatika

Finančné záležitosti

Doprava

Stavebníctvo a architektúra

Byty a bytové hospodárstvo

Poľnohospodárstvo

Lesné hospodárstvo

Ochrana životného prostredia

Cestovný ruch a aktivity spojené s Európskou úniou

Školstvo a vzdelávanie

Kultúra

Zo života cirkevných zborov

Sociálne záležitosti

Zdravotníctvo

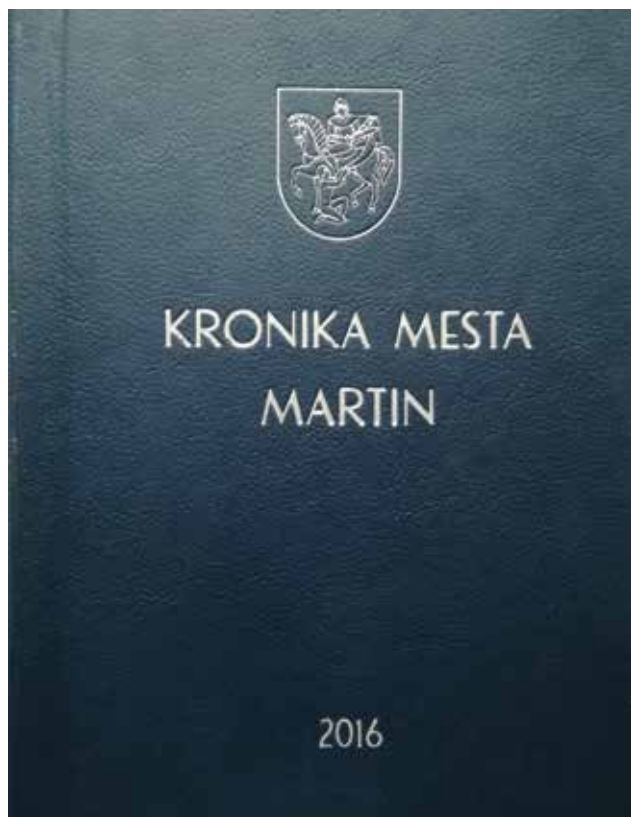
Jubileá

Personálne záležitosti

Trestná činnosť a ochrana bezpečnosti

Činnosť klubov, zväzov a združení

Telovýchova a šport

Jedna zo súťažných kroník v tomto roku.

Zoznam skratiek

a. s. – akciová spoločnosť

BK – basketbalový klub

b. m. – bežné metre

CVČ – Centrum voľného času

CVPP – Centrum výchovnej a psychologickéj prevencie

CR – cestovný ruch

cm – centimeter

ČK – Červený kríž

ČSOB – Československá obchodná banka

ČOV – Čistiareň odpadových vôd

Obecná história je rovnako dôležitá ako národná

TEXT: **Mgr. KATARÍNA NÁDASKÁ, PhD.,** ETNOLOGIČKA

Regionálne a lokálne dejiny sú dôležitou súčasťou národných dejín. Rovnako ako tradičná ľudová kultúra tvoria významnú časť kultúrneho dedičstva. Kultúrnu identitu určujú rôzne faktory: geografické dispozície, sociálne a prirodzené okolie ako rodina, vidiek, mesto, krajina, podnebie. Okrem toho ju, samozrejme, rámujú konkrétne politické a ekonomické podmienky. Identita je určovaná aj odvolávaním na minulosť, na evokáciu historickej a kultúrnej pamäti.

Prečo vydávať monografie

Regionálne dejiny mapujú najmä vznik obcí a život v nich. Zachytávanie ich histórie, vývoja a s tým spojených kultúrnych tradícií prostredníctvom obecných monografií je dôležité, pretože práve na ich základe sa vykryštalizovala tradičná kultúra spoločenstiev žijúcich na vidieku a v menších mestách. Tá tvorí pôvodnú bázu kultúrneho dedičstva Slovenska.

Zmapovanie etnických a náboženských vplyvov (náboženská príslušnosť – žili tu rímsko- a gréckokatolícki veriaci, protestanti, židia, pravoslávni – determinovala kultúry i životný štýl obyvateľstva), ako aj sociálnych a ekonomických aspektov vyplývajúcich z prírodných podmienok Slovenska (tradičné poľnohospodárstvo, sezónne práce, domácka výroba a remeslá, podomový obchod, pltníctvo, furmanstvo, drevorubačstvo) dáva odpoveď na otázky, prečo sa historicky Slovensko vyvíjalo tak, ako sa vyvíjalo, čo bolo príčinou veľkých výťahovaleckých vln.

Zachytenie nielen spomenutých, ale aj mnohých ďalších aspektov je dôležité preto, aby sa všetky javy tvoriace pestrú paletu tradičnej ľudovej kultúry zachovali pre budúce generácie aj v monografiách jednotlivých obcí. Práve tam sa totiž dajú podrobnejšou formou zhodnotiť jednotlivé špecifiká tradičnej ľudovej kultúry.

V minulosti, najmä počas prvej republiky, skúmali dejiny obce

učitelia. Aj v súčasnosti sú v mnohých obciach zapálení neprofesionálni historici a obetaví lokálpatrioti, ktorí sa spolu s profesionálnymi historikmi a etnografmi snažia formou výskumov zhromažďovať materiál na vydanie monografie. Výsledkom je, že na sklonku roku 2018 má už takmer polovica obcí na Slovensku svoju vlastnú monografiu, čo je dobrá správa.

Autorský tím

Obecná monografia je dokumentárnym dielom zachytávajúcim vývoj života v danej lokalite. Poskytuje obraz o dobe, jeho kvalita však závisí aj od úrovne vedomostí autora monografie a procesu jej prípravy.

Keď v obecnom zastupiteľstve dozrie presvedčenie, že je potrebné vydať monografiu obce, treba zostaviť autorský kolektív. Ideálne je, ak sa súčasťou autorského kolektívu stanú odborníci – profesionálny historik, etnológ, geograf, demograf, jazykovedec. V prípade, že to z nejakých dôvodov nie je možné, je vhodné úzko spolupracovať s najbližším regionálnym múzeom a jeho odborníkmi.

Monografia môže mať aj jedného autora, ale v prípade väčšieho diela to často nie je ideálna situácia. Oblasť, ktoré sú mimo odbornosti autora, sú často spracované slabšie alebo ide o kompilát, ktorý neprináša nové poznatky.

Dôležitou osobou v autorskom kolektíve je jeho vedúci, respektíve

zostavovateľ. Nemusí (ale môže) to byť vedec, často touto osobou býva starosta obce alebo ním delegovaný človek. V každom prípade by to mal byť manažér schopný zostaviť autorský kolektív, vytýčiť čas na terénny výskum a čas na písanie monografie, komunikovať s grafikom, s jazykovým korektorom, s tlačiarňou. Skrátka, mal by to byť človek, ktorý ustriehe všetky termíny, dá dokopy materiály na knihu a následne bude viesť s nimi pracovať.

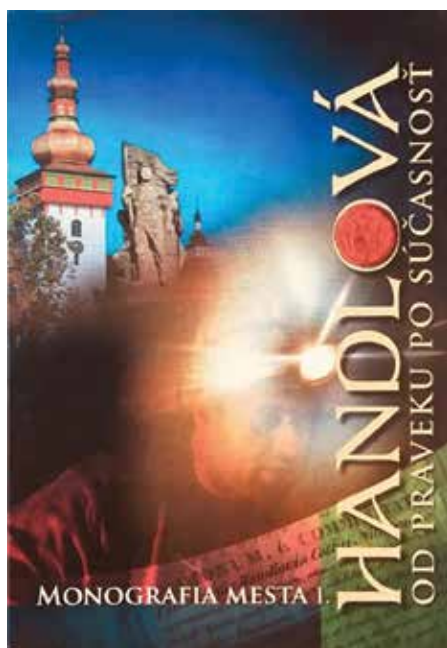
Treba na to čas

Na napísanie kvalitnej monografie je potrebné vyčleniť si minimálne rok až dva. Treba si uvedomiť, že vznik monografie je finančne nákladná záležitosť, preto treba k jej príprave pristupovať veľmi zodpovedne a jej vydanie dlhodobo plánovať, aby sa predišlo časovej tiesni a tým nekvalitnému obsahovému a formálnemu spracovaniu. O to viac, ak je financovaná z obecných peňazí.

Terénny výskum

Prvým krokom je totiž terénny výskum, štúdium miestnej kroniky, cirkevnej kroniky, materiálov týkajúcich sa histórie obce, treba si nájsť údaje a preštudovať ich aj v archívoch s regionálnou územnou pôsobnosťou či na vysunutých pracoviskách Slovenského národného archívu.

Cirkevné matriky sú základným prameňom nielen pri genealogických výskumoch, ale aj pri výskume

cirkevných lokálnych dejín.

V staršom období boli písané po latinsky, neskôr po maďarsky. Sú v štátnych oblastných archívoch.

Žiadny seriózny výskum sa nezaobíde bez odbornej prípravy. Prvý typ prípravného výskumu alebo informatívneho prieskumu sa dá urobiť pomocou respondentov. Ide o orálno-historický výskum.

Do výskumu možno prostredníctvom dotazníkov zapojiť aj obyvateľov obce. Výhodou je, ak starosta či už miestnym rozhlasom, alebo miestnou tlačou informuje občanov o rozhodnutí miestneho zastupiteľstva vydať monografiu obce.

V obci, kde sa ľudia poznajú, je výskumník, ktorý osloví starších obyvateľov, takmer vždy úspešný. Starí ľudia radi spomínajú na roky svojej mladosti a radi sa so svojimi spomienkami podelia.

Dotazníky

Pred terénnym výskumom si výskumník musí premyslieť tému, o ktorej sa chce s respondentom rozprávať, pripraviť si bodovník, dotazník či istý okruh otázok, aby v toku rozhovoru nezabudol na podstavu problematiky, ktorú skúma. Aby spomienky či rozhovory neupadli do zabudnutia, je dobré používať pri výskume diktafón alebo mobilný

telefón s funkciou nahrávania. Ide o nenápadné a nerušivé zariadenie, ktoré je výbornou pomôckou pri písaní monografie.

Aby mala nahrávka dokumentačnú, ba až vedeckú hodnotu, je nutné na začiatku uviesť meno výskumníka, dátum nahrávania a meno respondenta. Respondentov treba jemne usmerniť len v prípadoch, že sa príliš vzdialia od pôvodnej témy.

Vhodné je zaznamenávať si piesne, spomienkové rozprávania, výročné a rodinné zvykoslovie. K mnohým témam existujú špecializované dotazníky vytvorené odborníkmi – etnológmi.

Dotazníky výskumníkom rady poskytnú špecializované pracoviská, ako sú katedry etnológie, Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied, národopisný odbor Matice slovenskej.

Možno si však vytvoriť aj vlastné dotazníky a do práce na obecnej monografii zapojiť aj samotných obyvateľov obce, najmä stredoškôľakov a vysokoškôľakov.

Vhodné je zapísať či nahráť si priebeh výročných a rodinných zvykov, ukážky nárečia, ktoré treba zapísať v dôslednej fonetickej transkripcii, urobiť súpis chotárnych názvov, zachytiť ľudovú slovesnosť (rozprávky, povesti, pranostiky, príslovia porekadlá).

Je dobré zachytiť aj spomienky na významné osobnosti žijúce v obci.

Ďalšie výskumy

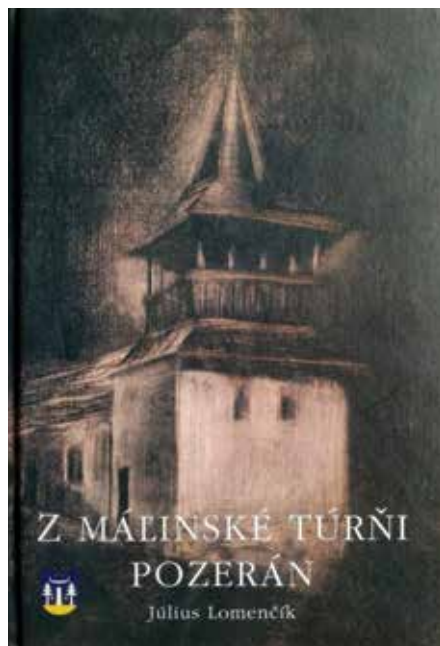
Okrem výskumov v archíve, štúdia obecnej kroniky, cirkevných matrík a kroník a rozsiahleho výskumu je potrebný aj výskum na obecnom cintoríne, ktorý je často východiskom k rekonštrukcii genealógií jednotlivých rodov.

Vhodné je zapojiť do práce na monografii miestne noviny, využiť školské, obecné, cirkevné kroniky, štátnu matriku, archív obecného úradu, archívy spolkov, škôl, cirkvi.

V obciach, pre ktoré boli špecifické určité činnosti, napríklad drotárstvo, pastierstvo, olejkárstvo, sklárstvo, kde bolo silné vystahovalectvo a pod., treba urobiť podrobný výskum o tomto fenoméne a výsledky zahrnúť do monografie, obyčajne do samostatnej kapitoly.

Staré fotografie

Pri príprave obecnej monografie budú veľkým pomocníkom staré fotografie, ktoré majú často mimoriadne vysokú výpovednú hodnotu. Podľa starých fotografií sa dá rekonštruovať ľudový odev či ľudová architektúra, ktorej podoby sa rýchlo strácajú.

Aké kapitoly by mala obsahovať seriózna monografia obce:

- Predhovor (starosta obce)
- Úvod (zostavovateľ)
- Geografická charakteristika obce
- Demografický vývoj v obci
- História obce (pravek, starovek, novovek, súčasnosť, obecné symboly historické i súčasné a ich obsah)
- Cirkevné dejiny
- Vystahovalectvo
- Dejiny kolektívizácie
- Dejiny JRD
- Správa obce a obecné zastupiteľstvo
- Spolky, spoločenské organizácie a kultúrny život
- Rozvoj obce, služby a podnikanie
- Školstvo
- Šport
- Tradičná hmotná kultúra
- Poľnohospodárstvo
- Doplnkové zamestnania
- Ľudová architektúra a bývanie
- Tradičný ľudový odev
- Ľudová strava
- Tradičná duchovná kultúra a folklór
- Rodinné zvyky (gravidita, pôrod, detstvo, mládenectvo a dievotvo, voľby, svadba, staroba, smrť)
- Výročné zvyky (Vianoce, fašiangy, Veľká noc, letný slnovrat, jesenné zvykoslovie, Mikuláš)
- Spoločenský život v obci (susedská výpomoc, priadky, páračky, kúdelné izby, čistenie potokov a studničiek)
- Ľudové liečenie
- Poverové rozprávania
- Ľudové piesne, hudba, tanec
- Ľudové nárečia
- Ľudové divadlo
- Detské hry a rečňovanky a vyčítanky, hádanky
- Záver
- Summary
- Literatúra
- Zoznam autorov
- Obrazová príloha

Každý obyvateľ obce môže prispieť vlastnými historickými fotografiami, dokumentmi a svojimi informáciami a vedomosťami k určitej téme, ktorá bude spracovaná v monografii.

Vierovyznania

Pokiaľ je v obci viacero vierovyznaní, treba dať každému primeraný priestor.

Písanie

Po spracovaní výsledkov terénneho výskumu možno prikočiť k písaniu samotnej monografie. Napísanie publikácie si vyžaduje systematickú prípravu skladajúcu sa z dvoch hlavných krokov. Prvým je štúdium literatúry a druhým písomné vyjadrenie vlastných myšlienok. Najvhodnejšie je používať jednoduché vety.

Treba sa vystríhať dlhých súvetí, aby konečná výpoveď nebola nezrozumiteľná a zamotaná. Pri písaní sa treba vyvarovať tzv. hluchých slov a slovnej vaty. Stereotypnosti sa autor vyhne používaním viet rozličnej dĺžky a skladby a hlavne využívaním synonym.

Pri písaní textu treba mať na zreteli cieľovú skupinu, pre ktorú je obecná monografia určená, a to sú obyvatelia obce. Preto treba

publikáciu nasýtiť nielen históriou, ale aj aktuálnymi a súčasnými realiami o dianí v obci.

Práca s fotografiou

Dôležitou súčasťou monografií sú ilustrácie. Veľmi obľúbené sú skupinové fotografie zo spoločenských, kultúrnych či náboženských podujatí, školských tried, športových kolektívov, zborov dobrovoľných hasičov.

Záverečné úpravy

Mimoriadne dôležité je, aby text monografie prešiel jazykovou redakciou. Vecné a gramatické chyby kazia výsledok celej práce. Pokiaľ na monografii pracoval kolektív autorov – profesionálov, je možné ju zaradiť medzi vedecké monografie vedeckou recenziou.

Každá monografia by mala mať pridelené číslo ISBN, ktoré vydáva Slovenská národná knižnica v Martine. Na jej webovej stránke sú dostupné elektronické formuláre na pridelenie čísla.

Životnosť monografie sa ráta na niekoľko desaťročí, takže ak vyjde zlá monografia, bude hanbou celej obce. Čas si treba nechať na korektúry rukopisu, grafické a tlačiarenské práce. ■

**NÁRODNÉ
OSVETOVÉ
CENTRUM**